

ШУФЛАТ Роксоляна Андріївна

**Фіскальні наслідки тіньової економіки / Fiscal
Consequences of Shadow Economy**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ФФАм-21
Р. А. Шуфлат

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, А. І. Луцик

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ О. П. Кириленко

ТЕРНОПІЛЬ - 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	5
ФІСКАЛЬНА ПАРАДИГМА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ	5
1.1. Сутність, структура та основні ознаки тіньової економіки	5
1.2. Причини розвитку та наслідки тіньової економіки	14
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	24
РОЗДІЛ 2.	26
ПРАГМАТИКА ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ В УКРАЇНІ	26
2.1. Аналіз тенденцій розвитку тіньової економіки в Україні.....	26
2.2. Оцінка результативності протидії тінізації фінансових потоків.....	37
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	47
РОЗДІЛ 3.	48
МОЖЛИВІ ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ	48
3.1. Зарубіжний досвід детінізації економіки та можливості його застосування в Україні.....	48
3.2. Перспектива мінімізації тіньової економіки у контексті покращення бюджетних ресурсів та економічного становища в Україні.....	57
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	69

ВСТУП

Актуальність теми. Майже кожна світова держава має в своїй економічній діяльності тіньову складову. Не є винятком і наша держава. Актуальним і важливим для України сьогодні є питання тіньової економічної діяльності, тому що вона є повноцінним структурним елементом нашої господарської системи. Дана система здійснює на економіку деструктивний вплив, який дає негативні наслідки на соціально-економічне життя країни. Це нелегальне виробництво, неофіційне працевлаштування, контрабанда, приховування реальних доходів, корупційні схеми відмивання коштів, обіг неврахованої готівки.

Основним завдання державного регулювання є забезпечення сталого розвитку економіки. В усьому світі дане питання актуалізується та вимагає розуміння особливостей функціонування та впливу на легальний сектор. За період існування нашої держави відбулося значне зростання об'ємів тіньової економіки, а також суттєво змінився її соціальний та економічний ефект. Вплив ситуації, яка відбувається на сході країни суттєво змінює соціально-економічні процеси. Тіньова економіка дає деякі позитивні наслідки: працевлаштування великої кількості людей та збільшення рівні реального доходу, але вони мають негативний вплив. Це недосплата значної кількості платежів, таких як: податок на прибуток, військовий збір, єдиний соціальний внесок); розвиток корупції, поділ суспільства на 2 соціальні групи (багаті та бідні), перебудова свідомості громадян через отримання доходів поза межами правового поля.

Питання впливу тіньової економіки на сплату податків стоїть особливо гостро. Офіційні та неофіційні джерела оцінюють розмір тіньової економіки в межах понад 40%. А це свідчить про недоотримання доходу в тому ж розмірі податкових платежів. Водночас нинішня фіскальна політика є одним із факторів виникнення тіньової економіки. Тобто чим більше податкове навантаження на платників податків там більші виникають стимули щодо ухилення та уникнення від оподаткування.

Актуальність даної теми також підтверджують наукові праці вчених, таких як О.Ярмоленко, В.Йосіпов, Ю.Іванов, О.Турчинов, В.Богачов, В.Ісправніков,

В.Попович, В. Колеснікова, Е. де Сото, В.Шефер, А. Бекряшев, Н.Бекряшева, І.Белозеров та інших.

Основним напрямом роботи є теоретико-методологічне дослідження явища «тіньової економіки» як особливого економічного інституту суспільства, оцінка його негативних чи позитивних соціально-економічних наслідків та розробка практичних рекомендацій щодо їх мінімізації.

Об'єктом дослідження є теоретико-методологічні аспекти підпільної господарської діяльності як системи особливих економічних відносин, що складаються в суспільстві всупереч формальним правилам господарського життя, правовим нормам тощо.

Об'єктом дослідження виступає економіка України.

Теоретичну базу дослідження складають класичні та сучасні праці вітчизняних і зарубіжних вчених, публікації в періодичних та спеціалізованих виданнях, матеріали науково-практичних конференцій і семінарів, присвячених проблемам підпільної господарської діяльності, а також концепції та рекомендації щодо економічного безпеки. У роботі використано законодавчі акти та інші нормативно-правові документи України, що регулюють шукані процеси.

Емпіричну основу дослідження склали матеріали Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Київського міжнародного інституту соціології, Національного банку України, дані галузевих і науково-дослідних інститутів, періодичної преси.

РОЗДІЛ 1

ФІСКАЛЬНА ПАРАДИГМА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Сутність, структура та основні ознаки тіньової економіки

Для сучасного етапу розвитку економіки України характерною ознакою є велике поширення економічних відносин, які включають й незаконні види господарської діяльності. Вони отримали назву тіньової економіки та набрали такого розмаху, що маю значний вплив на всі процеси, які відбуваються в суспільстві. На сьогоднішній день в Україні надзвичайно гостро стоїть питання тінізації економіки, а також її кримінальне підґрунтя, після ліквідації яких повинна стабілізуватись економіка та початись економічне зростання, а також початись процес покращення рівня добробуту громадян та зміцнення економічного потенціалу держави.

Історія виникнення тіньової економіки пов'язана з виникненням перших прототипів ринкової економіки. Тоді ж і з'явилися перші її ознаки як такі. Гортаючи праці про економіку епохи Платона, Ксенофонта та Аристотеля, враховуючи всю соціально-етичну специфіку норм поведінки того часу, можна побачити розмежування на добросовісну та недобросовісну економіку. Проте підвищенню тіньової активності в усіх її формах та проявах найбільше сприяв розвиток доіндустріального виробництва та його перехід до індустріального. Тому, окремі форми капіталістичного виробництва перешкоджали легальному цеховому ремеслу. У XVI-XVIII ст. у Карибському та Середземному морях, а також в Індійському океані процвітало піратство, а такі явища як розкрадання казни та корупція були притаманні економікам усіх країн світу.

Новий час змінює форми тіньового бізнесу, так, легалізуючи його банківську справу (історичне лихварство), також посилюється боротьба з кримінальною стороною «тіні»: комп'ютерне піратство, шахрайство тощо.

У XX ст. проблема тіньової економіки актуалізується й набуває великих масштабів. Із 70-х рр. XX ст. дана тематика набуває популярності в західних вчених-економістів, а з 80-х рр. — у Радянському Союзі. Цей інтерес спричинило

проникнення тіньової економіки в більшість сфер суспільно-економічних відносин практично всіх країн світу.

Незважаючи на те, що це розвиток тіньового сектору є масштабним, не існує єдиного підходу до визначення даної економічної категорії. Вивчення наукової літератури дозволило виділити кримінальний, економічний та міждисциплінарний підходи для вивчення сутності поняття «тіньова економіка» [1].

Економічний підхід акцентується на етапах виробництва у тіньовому секторі, його фінансуванні та мотивах суб'єктів. О.Ярмоленко, наприклад, вважає, що: «Тіньова економіка – це фактично неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг» [2]. Таке твердження зосереджує увагу на функції контролю, але не зачіпає протиправність функціонування інституту тіньової економіки, тому удосконалення методик обліку та контролю фактично вирішить проблему існування тіньових відносин.

Професор В.Йосіпов стверджує наступне: «Тіньова економіка — це система вторинних економічних відносин, що складається на базі основних виробничих відносин для отримання незаконних доходів за рахунок їх перерозподілу» [3]. Вчений вважає, що першооснова тіньової економіки — це виробництво, а сфера послуг немає на неї жодного впливу.

Науковець Ю.Іванов трактує тіньову економіку, як «...сукупність навмисно приховуваних або перекручених економічних відносин, що виникають при здійсненні легальних (законно дозволених) видів діяльності шляхом порушення податкових, адміністративних, трудових, санітарних або інших законодавчих норм, які завдають збитків державі чи суспільству в будь-якій формі» [4]. У даному визначенні автором ігноруються кримінальні аспекти функціонування тіньової економіки – наркобізнес, торгівля людьми, зброєю та інші.

Значний внесок у розвиток сучасних наукових підходів до з'ясування механізмів підпільної господарської діяльності зробив О. Турчинов, який запропонував визначити підпільну економіку як «...економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також

діяльність, що спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [5]. У цьому випадку коло його суб'єктів звужується.

Більшість науковців погоджуються з незаконним характером проявів тіньової економіки. На цьому тлі злочинною може бути не тільки діяльність, а й бездіяльність. З цього приводу Кримінальним кодексом України чітко визначено, що «...злочинна бездіяльність – це пасивна поведінка, яка полягає у невиконанні або неналежному виконанні покладеного на потерпілого законодавством, трудовими (посадовими) обов'язками, обов'язку діяти, обумовленого його попередня поведінка чи загально визнані морально-етичні норми» [6].

Трактування категорії «тіньова економіка» з точки зору економічної науки простежується також в енциклопедичних виданнях. Наприклад, в Економічній енциклопедії зазначено: «...Тіньова економіка — це сфера господарської діяльності, спрямована на отримання доходу від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів господарської діяльності» [7].

Автори правової енциклопедії вказують, що «...тіньова економіка — це економічні процеси (виробництво, розподіл, обмін, споживання товарів і послуг), які приховані від їх учасників під контролем держави і суспільства і не реєструються державної статистики, а матеріальні результати цих процесів не входять до розрахунку валового національного продукту» [8]. У правових концепціях тіньова економіка розглядається як особлива сфера поведінки, особливо злочинної, що відхиляється від норми. Основна увага зосереджена на вивченні суспільно небезпечних форм господарської діяльності, попередженні злочинів та боротьбі з ними правовими засобами (кримінологічний і кримінально-правовий контроль) [9].

Академік В. Богачов, аналізуючи стан тіньової економіки в Україні, слушно зазначає, що «...тіньова економіка — це не лише ті сфери суспільства, які знаходяться поза економікою, наприклад, нелегальна торгівля зброєю, наркобізнес, проституція. тощо, але, насамперед, порушення законодавства, ухи-

лення від сплати податків, які спостерігаються по суті, у всіх сферах підприємницької діяльності» [10].

Для віднесення економічних явищ до підпільного сектору дослідник В. Ісправніков використовує критерій протиправної діяльності та ухилення від офіційної реєстрації [29]. Для визначення підпільних економічних процесів він використовує термін «нерегульована економіка», під яким розуміє діяльність суб'єктів господарювання, які здійснюють свою господарську діяльність всупереч встановленим правилам і чинному законодавству або намагаються її приховати від органів державного управління та контролю [10].

Поширився також комплексний міждисциплінарний підхід до визначення цього поняття. Так, професор В. Попович вважає, що «...підпільна економіка — це сукупність соціально нейтральних або соціально позитивних неоподатковуваних джерел доходів громадян, отриманих від неврахованих і неоподатковуваних державою видів економічної діяльності, а також конгломерат джерел суспільно негативні джерела тіньових доходів та антигромадські джерела тіньового капіталу, отриманого за рахунок вчинення криміналізованих і криміногенних, але не криміналізованих протиправних тіньових дій в окремих сегментах соціально-економічних, фінансових, цивільних правовідносин або відносин у сфері цивільного обігу речей, прав, дій усієї країни» [11]. У наведеному визначенні автор включає види економічної діяльності, які є легальними, криміналізованими, криміногенними, але не криміналізованими в структурі тіньової економіки. Останні, переважно, тісно пов'язані з іншими проявами тіньової економічної діяльності.

За визначенням В. Колеснікова, «...у найзагальнішому вигляді кримінальна економіка — це взаємозв'язок і обумовленість певної інституційної структури (елементи якої переважно деструктивні для правової економіки), специфічно деформованих систем суспільних відносин. (спричиняє дисфункції соціально-правових норм у суспільстві) та економічну діяльність, уражену криміналізацією або суто кримінальну» [12].

Цитуючи інформацію з роботи [13], відзначимо погляди зарубіжних економістів про сутність підпільної економіки. Е. де Сото вважає, що «тіньова» економіка є «притулком» для тих, для кого витрати на дотримання відповідного законодавства при здійсненні господарської діяльності перевищують вигоди від досягнення поставленої мети. В. Шефер стверджує, що тіньовий сектор можна визначити як ринкову систему, в якій попит і пропозиція координуються майже без тертя.

А. Бекряшев, Н. Бекряшева, І. Белозеров досліджують «тіньову» економіку як економічну категорію, що відображає складну систему економічних відносин [14]. Т. Корягіна стверджувала, що: «... «тіньова» економіка є тінню офіційної державної економіки, а не є чимось незалежним від неї і може зникнути разом із усуненням її недоліків або, у кращому випадку, із її прикриттям, тобто збереженням. під суворим бухгалтерським контролем та контролем з боку правоохоронної системи» [15].

О. Осипенко вважає, що «...тіньова економіка — це сукупність економічних структур, альтернативних соціалізму; незаконні процеси, прямо чи опосередковано пов'язані з вилученням доходів, отриманих за межі роботи» [30]. В роботі [31] наводиться таке визначення: «...тіньова економіка — сфера прояву економічної діяльності, спрямована на отримання доходів від заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків за легальні види економічної діяльності». Всупереч цьому К. Улибін вважає, що «...до тіньової економіки належать усі ті види діяльності, які мають негативний, деструктивний, неповноцінний характер, завдають шкоди суспільству та його членам» [16]. Загалом під поняттям тіньова економіка розуміється економічна діяльність, що розвивається поза обліком і контролем держави, тому не відображається в офіційній статистиці [17].

Причина розбіжностей у тлумаченні цього поняття полягає в його складності та грані, оскільки воно включає політичний, демографічний, психологічний та економічний аспекти. Дослідження її структури є важливим для розуміння сутності такого складного явища, як «тіньова економіка».

Традиційне розуміння сутності тіньової економіки будь-якої країни складається з таких трьох складових:

1) злочинна або «тіньова» економіка, яка включає виробництво та торгівлю зброєю, наркотиками, фальсифікованими ліками, експлуатацію проституції, шахрайство — усі ті види діяльності, які передбачають кримінальну відповідальність;

2) «сіра» економіка, яка виникає внаслідок здійснення такої підприємницької діяльності, пов'язаної з виробництвом товарів і послуг, яка частково або повністю прихована оподаткуванням;

3) «Біла» або «білокомірцева» економіка - сектор економіки, в якому нічого не виробляється, а перерозподіляється дохід, отриманий у вигляді «хабарів» і відкатів з двох попередніх секторів.

Ю. Ванькович, В. Мельникова в структурі тіньової економіки виділяють три види діяльності[18; 19]:

- неформальна економіка - охоплює легальну діяльність, пов'язану з виробництвом товарів і послуг, яка не фіксується офіційною статистикою;
- фіктивна економіка – це діяльність, пов'язана з отриманням розумної вигоди від комерційних структур (корупція; шахрайські способи отримання грошей);
- тіньова економіка – заборонений законом вид економічної діяльності (незаконне виробництво та реалізація товарів і послуг; виробництво зброї, наркотиків, контрабанда; діяльність осіб, які не мають законного права на здійснення цього виду діяльності (лікарі, адвокати, які здійснюють діяльність без ліцензії).

Цю ж думку щодо складових тіньової економіки підтримує О. Базилінська, але крім трьох складових, визначених В. Мельниковою та Ю. Ваньковича, також виділяє четверту складову: тіньову економіку, яку називає прихованою економікою [20].

Як зазначено в роботі [13], Е. де Сото обґрунтував три види тіньової економіки:

1. «Друга» підпільна економіка — нелегальна економічна діяльність працівників офіційної економіки, що веде до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. «Друга» тіньова економіка не створює нових товарів чи послуг, через її діяльність одні особи отримують прибутки за рахунок інших.

2. «Сіра» тіньова економіка — господарська діяльність з виробництва та реалізації товарів і послуг, дозволена законодавством, але не зареєстрована (переважно суб'єкти малого підприємництва). На відміну від «другої» економіки, яка є частиною та використовує легальну, «сіра» економіка працює автономно. У цьому секторі виробники або свідомо уникають офіційного обліку, не бажаючи нести витрати, пов'язані з легалізацією свого бізнесу, або взагалі відсутня звітність щодо цього виду бізнесу.

3. «Тіньова» економіка (економіка організованої злочинності) — це заборонена законом діяльність, пов'язана з виробництвом або постачанням заборонених товарів і послуг.

Професор З. Варналій у своїй монографії поділяє тіньової економіки таким чином, як зображено на рис. 1.1.

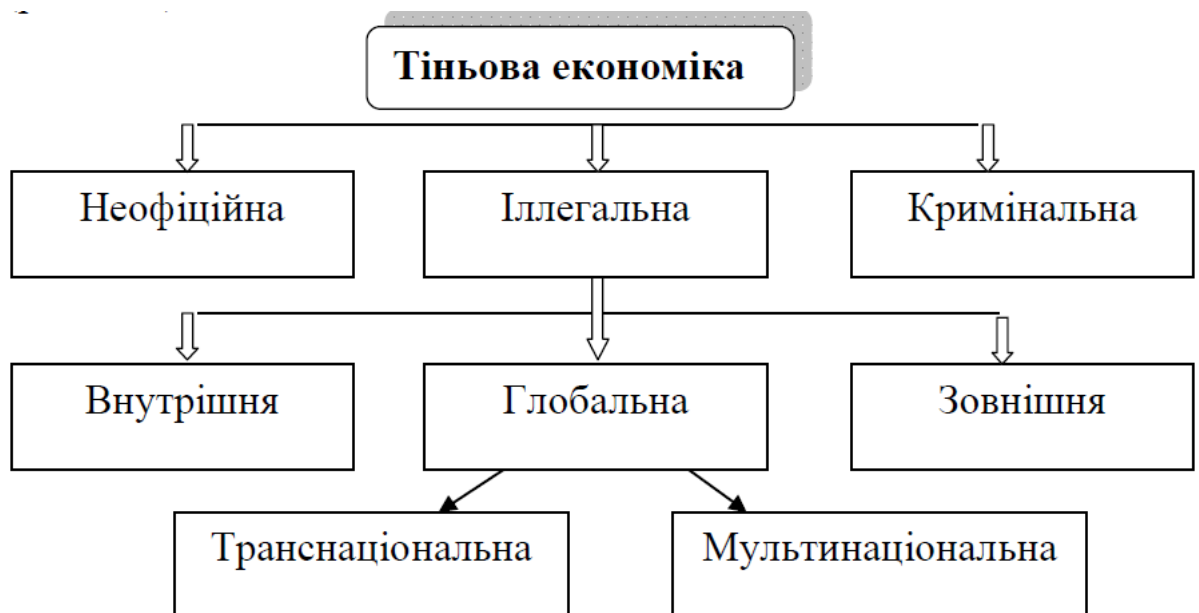

Рис. 1.1. Структури тіньової економіки(побудовано на основі [10]).

Виділяють три сфери тіньової економіки [19]:

- неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, в рамках яких відбувається виробництво товарів і послуг, не зафіксованих офіційною статистикою, приховування цієї діяльності від податків;
- фіктивна економіка – хабарництво, відкати, спекулятивні угоди та інші види шахрайства, пов'язані з отриманням і перерахуванням грошей;
- тіньова економіка – усі види економічної діяльності, заборонені законом.

Тіньова економіка існує практично в усіх сферах соціально-економічних відносин: від малого бізнесу до великих компаній і навіть центральних органів влади. Приклади можуть бути абсолютно різними. Основними з них є: незаконна заробітна плата (заробітна плата в конверті) або виплата заробітної плати не за трудовим договором, а за цивільно-правовою угодою (ухилення від сплати ЄСВ); невраховані касові операції; приховування доходів та/або перебільшення витрат; заниження ціни акцій компанії на момент продажу контрольного пакету акцій; хабарі; «відкати»; прання грошей; підпільне виробництво; незаконна діяльність; шахрайство; нелегальні ринки збуту (так звані «чорні ринки»), контрабандні канали. Цей перелік можна продовжувати довго і він постійно поповнюється через появу нових «прогалін» у законодавстві чи винахідливість шахраїв [21].

Усі перераховані вище складові тіньової економіки характеризують її як виключно негативне явище, що завдає істотної шкоди економічній системі. Проте у світі склалися й альтернативні точки зору на досліджувану проблему, які позитивно оцінюють функціонування тіньового сектору за певних обставин.

У 1986 р. швейцарський економіст Д. Кассель опублікував роботу, якою показав що тіньова економіка має також і позитивні функції[22]:

- 1) тіньова економіка виконує роль «економічної мастила», яка згладжує відмінності в економічній ситуації за допомогою переливання ресурсів між легальною та тіньовою економікою;
- 2) нелегальна економіка є «соціальним амортизатором», завданням якого є

зменшення небажаних соціальних витрат для держави. Неформальна зайнятість дає можливість малозабезпеченим категоріям населення отримувати дохід, тим самим знижуючи соціальну напругу в державі;

3) тіньова економіка може бути «вбудованим стабілізатором», надаючи кошти легальному сектору економіки, коли це необхідно (неофіційні доходи використовуються для купівлі товарів і послуг у легальному секторі, а «відмитий» капітал зрештою оподатковується та приносить надходження до державного бюджету).

Незважаючи на всі позитивні аспекти тіньової економіки, існують такі підходи до віднесення різних типів завдань до списку тіньових завдань:

- обліково-статистичний, основним критерієм виокремлення тіньових економічних відносин якого є їх неврахованість та відсутність фіксації офіційною статистикою;
- формально-правовий, ключовим критерієм тіньових економічних явищ є відношення до нормативної системи регулювання;
- кримінологічний, який використовують як критерій суспільної шкідливості економічної діяльності;
- комплексний, як поєднання усіх зазначених підходів[23].

Аналіз інформаційних джерел [24;23] щодо розвитку підпільного сектору економіки дозволяє зробити наступні узагальнення щодо ознак тінізації в Україні (рис. 1.3).

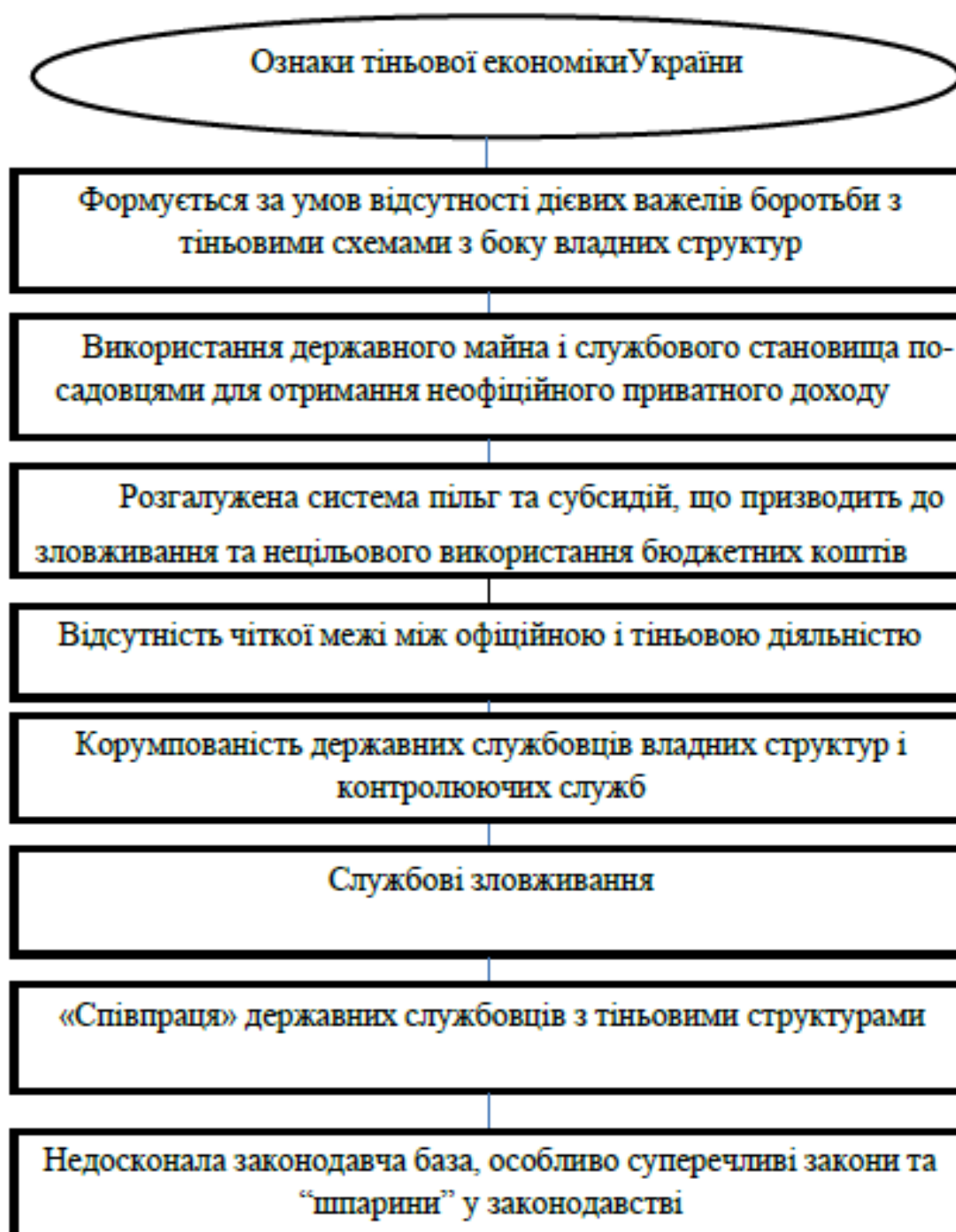

Рис. 1.3. Ознаки тіньової економіки України

Отже, детальний аналіз та узагальнення наукових підходів до визначення сутності категорії «тіньова економіка» свідчить про те, що це явище є складною соціально-економічною системою. Тіньова економіка охоплює значну частину суспільного виробництва і визначається насамперед протиправним характером діяльності його суб'єктів.

1.2. Причини розвитку та наслідки тіньової економіки

З'ясувавши сутність тіньової економіки, доцільно обґрунтувати причини, які сприяють виникненню та поширенню цього явища.

Причин для існування тіньової економіки дуже багато. Усі їх можна розділити на 4 основні групи [21]:

- соціально-економічні причини;
- політичні причини;
- правові причини;
- морально-етичні причини.

У переважній більшості випадків підґрунтям соціально-економічних причин слугує низький рівень доходу змушує людину шукати способи його максимізації. Одним із способів досягнення зазначеного є приховування доходів (прибутків) або пошук будь-якого іншого виду бізнесу, який, як правило, є легальним (в основному це стосується тих осіб, які хочуть отримувати надприбутки). Нерівність у доходах і соціальна несправедливість також можуть призвести до цього. До економічних причин відноситься стан національної економіки держави. Існує закономірна тенденція посилення тінізації економіки під час фінансово-економічних кризових явищ і проблем. Однією з головних причин є недосконалість державної податкової системи. Надмірне (високе) податкове навантаження сприяє розвитку «тіні». Крім того, незрозумілі податкові механізми, що також є вагомою причиною затемнення економічних процесів та діяльності. Платник податків порівнює економічні наслідки ухилення від сплати податків і штрафи, які застосовуються за порушення закону. Чим вища ставка податку і менший розмір штрафів, тим вища економічна мотивація ухилення від сплати податків.

Політична та деструктивна нестабільність процесу політичного середовища спонукають суб'єктів господарської діяльності приховувати свої доходи. Крім того, політичні причини безпосередньо впливають на економіку, на рівень економічної безпеки і, таким чином, визначатимуть можливості збільшення чи зменшення тіньового сектору економіки. «Паперова тяганина» і бю-

рократія також призводять до хабарництва або переходу в тіньовий бізнес. Корупція стала величезним рушієм тіньової економіки, до якого залучені державні службовці всіх рангів.

Прогалини в законодавчому полі провокують здійснення тіньової діяльності, спонукають до протиправних дій. Тому рівень «тіньових» практик і корупції в країнах з таким невизначеним законодавством досить високий. Проблемою є також незначна відповідальність за вчинення дрібних злочинів, економічних злочинів, ухилення від сплати податків.

Перш за все морально-етичні причини, це ставлення громадян до підпільної діяльності та підпільної економіки. Якщо в країнах з розвинутою економікою суспільство майже ігнорує таку діяльність, то у нас це виглядає цілком нормальним явищем. Це свідчить про те, що тонус вітчизняної економіки вкоренився, і ця проблема має загальнодержавний характер.

Загалом, чинників тінізації економіки є чимало, але можна виділити основні.

Таблиця 1.1 Основні чинники тінізації економіки

Відсутність повноцінного ринкового середовища	Уповільнення інституційних, структурних та економічних перетворень, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання
Незавершеність формування інституційної бази економічної політики	Силові й адміністративні заходи, які вибірково реалізуються для протидії тінізації економіки, часто у політичних цілях, не приносять бажаних позитивних результатів, погіршуючи підприємницький клімат в Україні
Неефективність управління державною власністю і захисту прав власників	Форсована приватизація відсунула на другий план вирішення питання захисту прав власників та ефективного управління державним і комунальним майном
Вади податкової системи	Чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян

Незбалансованість державнорегуляторної політики	Супроводжувалось послабленням управління економічними процесами з боку держави, наявністю суттєвих недоліків економічної політики
Недосконалість бюджетної політики	Небезпечним явищем є тінізація бюджетної сфери, що посилюється відсутністю належного контролю
Деформація структури зайнятості	У тіньовому секторі відсутні гарантії працевлаштування, оплати праці і соціального страхування, безпеки праці, створюються додаткові умови для втягування значної частини населення у кримінальні відносини
Недоліки у діяльності судової влади	Неефективність механізму виконання судових рішень
Зловживання монополістичним становищем цінового характеру	Передусім на ринках енергетики, платних послуг державних органів, зокрема, у сфері землевпорядкування
Корупція	Діють корупційні «ринки» державних послуг та суспільних благ

Характеристиками поширення тіньової економіки в Україні є [24]:

- неефективність економічної політики, низька якість державних економічних програм та результативність економічної діяльності в усіх сферах і галузях економіки;
- недосконалість, нестабільність, неповнота, суперечливість нормативно-правової бази;
- втрата довіри до органів державної влади, до визначених економічних програм, до державної економічної політики та до готовності діяти виходячи з особистих інтересів в умовах неможливості отримання доходу законними методами;
- недосконалість фіскальної політики; недосконалість, неповнота, нестабільність податкового законодавства;
- високе податкове навантаження, надмірне навантаження на фонд оплати праці, що призводить до неодноразового зниження офіційної заробітної плати та грошових дотацій;
- низький рівень офіційної заробітної плати в державному секторі економіки, в державних установах і організаціях, низькі пенсії та соціальні виплати; надзвичайно високий, порівняно з офіційними доходами, рівень градації цін на

споживчі товари та послуги;

- низький рівень життя та соціального захисту переважної більшості населення країни;
- політична напруга та нестабільність у державі;
- надзвичайно високий рівень корупції.

За наявності значних обсягів тіньової економіки відбувається(рис. 1.5):

Рис. 1. 5. Негативність впливу тіньової економіки на фінансово-економічний сектор

1. Неєфективне управління державними (публічними) фінансами в Україні.

Однією з головних причин відтоку бюджетних коштів у підпільний сектор економіки є неефективне управління державними (публічними) фінансами. У сфері державних фінансів існують умови, що сприяють розвитку системи управління економікою України в таких сферах: державна система планування доходів і видатків бюджету, розподіл бюджетних коштів шляхом державних закупівель, державна система фінансового контролю та облік витрат.

Виведення бюджетних коштів у тінь на стадії планування бюджетних ви-

датків здійснюється шляхом включення до них завищених і невиправданих витрат (штучне підвищення вартості проектів).

Відсутність єдиної інформаційно-аналітичної бази з цінами в регіонах, нормами, нормативами робіт і послуг, стислість термінів розгляду бюджетних питань при плануванні державних видатків, які дають можливість окреслити завищені та необґрунтовані видатки та встановити систему «відкату».

Варто відзначити декілька факторів, що сприяють виведенню державних коштів у тіньовий обіг:

1) відсутність або недостатнє впровадження системи управління ризиками при плануванні та розподілі бюджетних коштів (створюються умови, за яких додаткові кошти виділяються тим державним органам, у яких виявлено суттєві порушення);

2) відсутність або розмивання відповідальності за необґрунтоване та не-ефективне планування державних витрат, встановлення завищеної вартості інвестиційних проектів та поточних витрат на всіх етапах формування цієї вартості через наявність негласної винагороди при прийнятті таких рішень;

3) відсутність чітко визначених стандартів описів товарів, технічних характеристик (робіт, послуг), встановлених норм і стандартів при плануванні коштів не дають змоги перевірити достовірність наданих робіт і послуг, які включені до заявочного кошторису[25].

Крім того, однією зі сфер існування тіньової економіки можна визнати сферу державних закупівель. Окремими причинами порушень у цій сфері є: складність існуючого механізму допуску потенційного постачальника до державних закупівель (кількість необґрунтованих запитів); відсутність єдиного автоматизованого контролю за всіма етапами, починаючи від затвердження та оприлюднення плану державних закупівель на веб-порталі. Проведення електронних закупівель дозволяє організаторам на певних етапах впливати на кінцеві результати державних закупівель та запобігає виведенню бюджетних коштів у тінь на етапі планування видатків бюджету шляхом включення завищених та необґрунтованих витрат (штучного підвищення вартості проектів).

Відсутність єдиної інформаційно-аналітичної бази з цінами в регіонах, нормами, нормативами робіт і послуг, стислість термінів розгляду бюджетних питань при плануванні державних видатків, які дають можливість окреслити завищені та необґрунтовані видатки. та встановити систему «відкату».

Варто відзначити декілька факторів, що сприяють виведенню державних коштів у тіньовий обіг:

1) відсутність або недостатня реалізація системи управління ризиками при плануванні та розподілі бюджетних коштів (створюються умови, за яких додаткові кошти надаються цим державним органам). за яке істотне порушення);

2) відсутність або розмивання відповідальності за необґрунтоване та не-ефективне планування державних витрат, встановлення завищеної вартості інвестиційних проектів та поточних витрат на всіх етапах формування цієї вартості за наявності негласної винагороди при прийнятті таких рішень;

3) відсутність чітко визначених стандартів описів товарів, технічних характеристик (робіт, послуг), встановлених норм і стандартів при плануванні коштів не дають змоги перевірити достовірність наданих робіт і послуг, що включаються до бюджетного питання [25].

Крім того, однією зі сфер існування тіньової економіки можна визнати сферу державних закупівель. Окремими причинами порушень у цій сфері є: складність існуючого механізму допуску потенційного постачальника до державних закупівель (ряд необґрунтованих вимог); відсутність єдиного автоматизованого контролю за всіма етапами, починаючи від затвердження та оприлюднення плану державних закупівель на веб-порталі. Проведення електронних публічних закупівель дає можливість організаторам на окремих етапах впливати на кінцеві результати публічних закупівель та не дозволяє уповноваженим органам часто контролювати правильність і законність організації роботи та запобігати порушенням на всіх етапах.

Ряд причин відтоку державних коштів у «тінь» впливає з чинного державного фінансового контролю та обліку витрат – низький рівень контролю за

бюджетними коштами через децентралізований облік витрат. Наявність механізму самостійного ведення бухгалтерського обліку бюджетними організаціями, формування балансів, звітності, застосування різних методів обліку істотно знижує контроль за обігом бюджетних коштів; спотворення бухгалтерської звітності, у тому числі заниження отриманих доходів шляхом недостовірного відображення результатів фінансово-господарської діяльності, здійснення угод без належного документального оформлення тощо, також є способом відведення бюджетних коштів у тіньовий обіг [25]:

2. Недосконале адміністрування податків.

Неефективна або недостатньо ефективна робота податкових органів державної влади збільшує можливість платників податків ухилятися від сплати податків та митних платежів шляхом використання різноманітних шахрайств, створення підставних компаній для переведення тіньових грошових доходів, контрабанди тощо.

Незаконне виробництво та реалізація підакцизної продукції. Злочинність у сфері незаконного виробництва та реалізації підакцизних товарів має тенденцію до зростання. Товар продається без печаток або з недійсними печатками. Процвітає торгівля гербовими марками (державними та підробленими) [24].

Незаконний вивіз капіталу за межі держави та маніпулювання цінами з метою зменшення оподаткованого доходу. Найпоширенішим способом виведення капіталу з країни є трансфертне ціноутворення всередині транснаціональних корпорацій. Окрім переміщення капіталу за кордон, трансфертне ціноутворення сприяє ухиленню від сплати податків.

Відсутність належного нагляду з боку ліцензованих державних установ у сфері торгівлі. Стимулюючими чинниками створення підпільного сектору економіки у сфері торгівлі є незаконна комерційна діяльність, а також відсутність правдивої або достовірної інформації про обсяги продажу, назву та походження товару, постачальників, дистриб'юторів та покупців. .

Відсутність такої інформації призводить до спотворення доходів від ре-

алізації товарів, робіт і послуг, повторних перепродажів, подорожчання товарів, реалізації контрабандної та фальсифікованої продукції [26].

3. Нерозвиненість безготівкових розрахунків.

Також однією з причин тіньового обороту фінансового сектора вважається нерозвиненість банківської системи. Зокрема, здійснення значної частини розрахунків готівкою, наприклад, у продуктових магазинах, перукарнях, кафе, аптеках, громадському транспорті та інших місцях призводить до втрати бюджетами значних сум податкових платежів [27].

У цьому контексті одним із ефективних методів зменшення частки неврахованих грошових потоків є стимулювання та розвиток безготівкових електронних розрахунків та систем електронних переказів коштів. Кожен платіж, здійснений у безготівковому порядку, фіксується в автоматизованих інформаційних системах банків та організацій, що здійснюють певні види банківських операцій, відображається в системі бухгалтерського обліку, за необхідності підлягає контролю та моніторингу уповноваженими державними органами.

Обсяг збитків від службових злочинів на ринку фінансових інструментів та у сфері електронних транзакцій також має тенденцію до зростання. До таких правопорушень належать незаконні операції з цінними паперами, підробка векселів і банківських гарантій, використання підроблених кредитних карток і чеків (зокрема міжнародних платіжних систем, таких як Visa, MasterCard, American Express), несанкціонований доступ до комп'ютерних банківських систем [27].

4. Високі витрати на ведення легальної підприємницької діяльності (бізнесу).

На сьогоднішній день в нашій державі одним із найбільш складних і неефективних регуляторів фінансово-господарської діяльності є процес надання різного роду дозвільних документів комерційним структурам. Зазначимо, що через таку дозвільну систему регулюється практично весь спектр господарської діяльності.

5. Порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності та слабка міжвідомча взаємодія.

Зараз корупція в митних органах є поширеним явищем, оскільки між одержувачем послуг і тим, хто їх надає, відбувається взаємовигідний процес. Дати неправомірну винагороду учаснику зовнішньоекономічної діяльності легше, ніж завершити всі митні формальності та сплатити необхідні платежі. Такі порушення зумовлені, зокрема, високими ставками митних платежів на окремі види товарів та бар'єрами, які виникають перед суб'єктом господарювання при ввезенні товарів на територію країни [26].

Контрабандна діяльність стає більш організованою та масштабною, удосконалюється механізм її функціонування. Почастішали випадки зміни найменування товарів, заявлених у митних документах, перевищення кількості фактично вивезених чи імпортованих товарів над зазначеними у митних деклараціях тощо. В країні все ще залишаються значні обсяги нелегально ввезених алкоголю, тютюнових виробів, нафтопродуктів, неякісних споживчих товарів і неякісних продуктів харчування.

6. Недосконале законодавство щодо економічних злочинів, корупції в державних органах та низький рівень правової культури.

Недосконале законодавство та слабкий контроль за дотриманням нормативно-правових актів сприяють створенню умов для виникнення адміністративних перешкод для розвитку бізнесу та приводу для протиправних дій державних службовців та представників бізнесу [28].

7. Приховане безробіття.

Певний внесок у зростання тіньової економіки вносить незадеклароване безробіття та неформальна зайнятість. В Україні спостерігається високий рівень неформальної економічної діяльності, яка, попри всі недоліки, відіграла і відіграє позитивну роль у вирішенні проблем безробіття та бідності. Особливо значний рівень неформальної зайнятості спостерігається в будівництві, транспорті, виробництві харчових продуктів, сезонних сільськогосподарських роботах, вуличній їжі та речових ринках [25].

Існування надмірного підпільного сектора економіки створює низку небажаних наслідків для України [24], які показано на рис. 1.6.

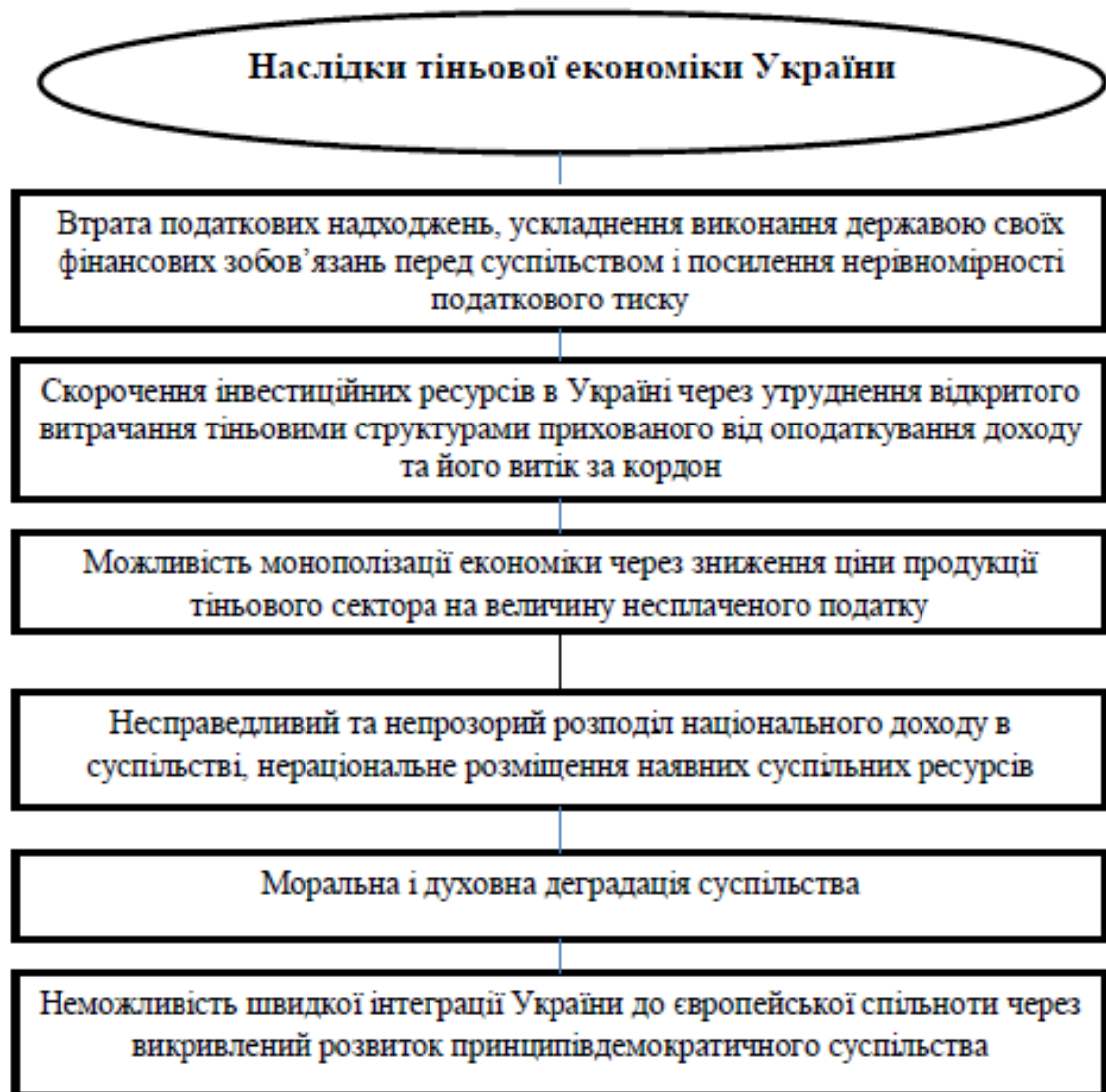

Рис. 1.6. Наслідки тіньової економіки України (побудовано на основі даних [24])

Одним із найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є криміналізація суспільства – зростання кількості економічних злочинів, масштабний розвиток організованої злочинності, що призводить до втрати державою регуляторних, контрольних та інших соціальних важливих функцій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Підпільна економіка — це заборонена законом діяльність з виробництва товарів і послуг, що здійснюється з метою збагачення, а також законна ринкова господарська діяльність, результати якої частково або повністю не врахову-

ються державними та податковими органами. звітність. З цього визначення впливають численні прояви тіньової економіки, від неврахованої або прихованої діяльності до злочинних дій, які суперечать правовим нормам суспільства.

Загальне розуміння тіньової економіки зумовлене моральними та культурними особливостями різних країн, народів та організацій.

Тіньова економіка складається з трьох компонентів: кримінальна або «чорна» економіка (виробництво та торгівля зброєю, наркотиками, підробленими ліками, експлуатація проституції, шахрайство), «тіньова» економіка (виникає в результаті підприємницька діяльність з виробництва товарів і послуг, частково або повністю прихована від оподаткування), економіка «білих» або «білих комерців» (нічого не виробляється, але отримуються доходи у вигляді «хабарів», а хабарі з попередніх двох секторів перерозподіляються).

Основними причинами тіньового впливу на національну економіку є: недовіра до влади та неефективний вибір управління, геополітичні конфлікти, високий рівень корупції, складні бюрократичні процедури, недосконале інституційне та законодавче забезпечення, надмірне податкове навантаження та неефективне податкове адміністрування в цілому, високий рівень безробіття та відсутність економічних стимулів для легальної зайнятості, недосконалість систем правосуддя та правоохоронних органів.

Усі зазначені складові тіньової економіки характеризують її як виключно негативне явище, що завдає суттєвої шкоди економічній системі та негативно впливає на допустимий рівень забезпечення економічної безпеки держави.

РОЗДІЛ 2.

ПРАГМАТИКА ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз тенденцій розвитку тіньової економіки в Україні

Перш ніж приступити до аналізу окремих рішень і заходів щодо зниження масштабів тінізації економіки України, потрібно показати основні детермінанти, які безпосередньо діють на ці процеси. Серед них в Україні зазвичай виділяють кілька: фіскальний та інституційний. Серед фіскальних слід визначити рівень податкового навантаження всередині країни, а серед інституційних – ефективність діяльності поліцейських, податкових, митних і судових інституцій.

За даними міжнародного видання «Paying Taxes», яке показує статистичні умови оподаткування в світових країнах, у 2020 році Україна посіла 65 місце серед 190 країн світу, опустившись у загальному рейтингу на 11 позицій порівняно з 2019 роком[32]. Якщо раніше Україна стрімко покращувала свої позиції, знизивши ставку ЄСВ до 22% у 2016 році, то інші держави активніше спрощували податкові процедури. Саме цей факт вагомо впливав на місцезнаходження України в загальному рейтингу.

Для багатьох українських компаній, особливо малого бізнесу, залишатися в тіні все ще набагато привабливіше, ніж працювати офіційно. Адже, окрім ставки та порядку, є й інші визначальні фактори, такі як складність реєстрації бізнесу, отримання дозволів на будівництво, підключення до електромереж та складний і тривалий процес подання податкової декларації[33].

Не можна не погодитися, що значна частина українського бізнесу перебуває в тіні ще й тому, що йому надається можливість там бути. І тут постає питання розвитку державних інституцій, які мають контролювати та запобігати формуванню підпільної господарської діяльності. Так, згідно зі звітом «Індекс глобальної конкурентоспроможності», у 2019 році за Індексом інституційного розвитку Україна посіла 104 місце зі 141 країни світу зі слабкою судовою сис-

темою, високим рівнем корупції та відсутністю належного захисту прав власності [34].

Тіньова економіка процвітає, адже завжди є можливість «розібратися» з правоохоронними органами чи податковими, які, до речі, самі прагнуть отримати хабар. Відповідно до глобального рейтингу сприйняття корупції Transparency International Україна посіла 109 місце зі 180 країн світу у 2021 році, що свідчить про значний рівень корупції всередині країни та прямий негативний вплив на розвиток підпільної економічної діяльності [35]. Автор вважає, що одним із головних факторів існування тіньової економіки в Україні є корупція, при чому в переважній більшості випадків контролюючі органи чудово знають про схеми тінізації, але закривають на це очі.

Також особливістю українського тіньового сектору є те, що левову частку податкових надходжень втрачає не малий бізнес, як у більшості країн світу, а великі та надвеликі підприємства, які домінують у вітчизняній економіці та належать впливовим олігархам. Відомо, що високий рівень впливу на політичні рішення в Україні мають олігархи, а також тісні зв'язки з державними органами, які дуже часто лобіюють їхні інтереси. Таким чином, великі компанії де-факто мають імунітет від правоохоронних та податкових органів і можуть спокійно ухилятися від сплати податків [36].

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що основними факторами існування високого рівня тіньової економіки в Україні залишаються високий рівень оподаткування малого бізнесу, складні умови подання податкових декларацій, нерозвиненість правових інститутів, корупція та олігархізація. не тільки економіки, а й політичної сфери країни.

В сучасних умовах існує також проблема надлишку тіньового сектору, спричинена продовженням цінових шоків та девальвації, дефіцитом платіжного балансу, ескалацією військових конфліктів на території України, зростанням адміністративних витрат та панікою. у бізнес-середовищі невіра юридичних осіб у покращення економічної та політичної ситуації [37].

Підтвердженням цього є існування наявних тенденцій зміни рівня тіньової економіки в Україні (рис. 2.1.). Національна економіка характеризується наявністю досить значних обсягів незадекларованого сектору, що «підриває» ефективність державних механізмів забезпечення стимулювання економіки, що спотворює умови для здійснення державної господарської діяльності.

Динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП України (у % до відповідного періоду попереднього року) відображено на наступному рис. 2.1.

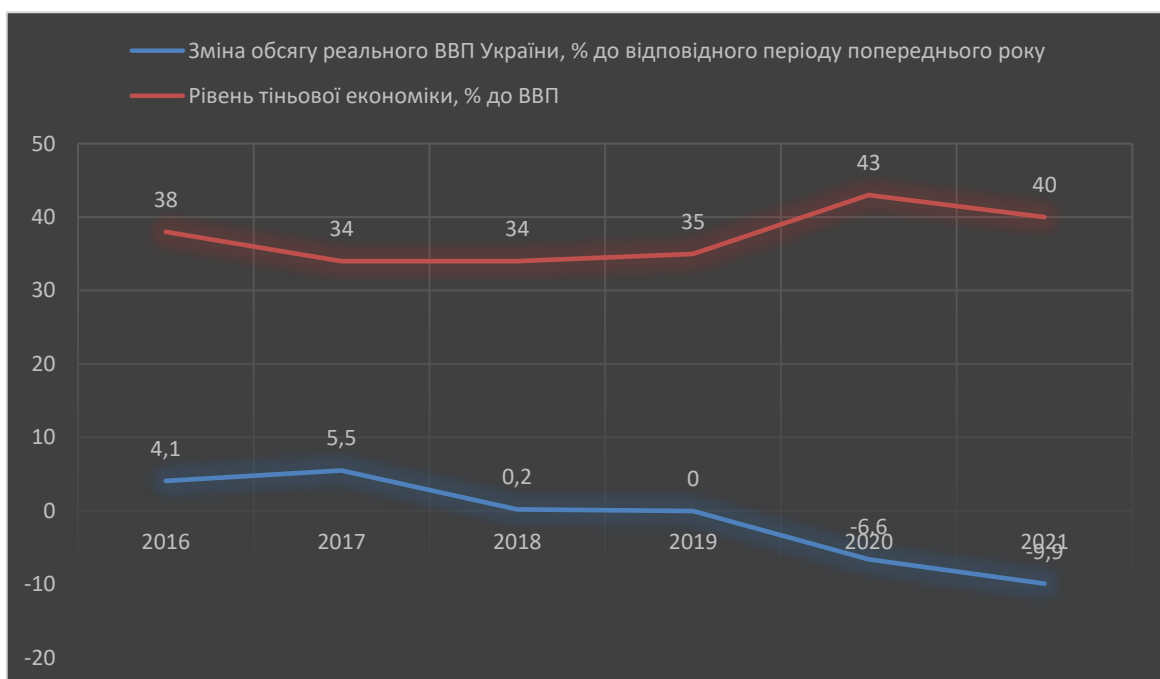

Рис. 2.1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: побудовано за даними [38; 39].

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, починаючи із 2016 р. спостерігалася стрімка тенденція зростання обсягів тіньової економіки (рис. 2.1).

Так, рівень тіньового сектору економіки у 2016 р. характеризувався незначним зростанням у порівнянні з попереднім роком (збільшення на 1%), але

у подальшому відбулося стрімке підвищення даного показника. За 2017 р. значення показника збільшилося на 6% у порівнянні з 2016 р..

На початку 2021 р. в умовах фінансово-економічної нестабільності та військового конфлікту спостерігалось подальше значне зростання тіньової економіки, яка було започатковане у 2019 р..

У першому кварталі 2021 року рівень тіньової економіки порівняно з відповідним періодом 2020 року зріс ще на 5% до 47% офіційного ВВП. За підсумками I кварталу 2021 року всі сукупні види економічної діяльності (ВЕД), крім сільського господарства, відображали максимізацію рівня тіньової економіки. Так, частка тіньового сектору у фінансовій та страховій діяльності зросла на 9%. (з 53 до 62% валової доданої вартості цього сектора), в обробній промисловості та будівництві – на 8% (з 51 до 59% та з 44 до 52% відповідно), у добувній промисловості – на 6% . (від 59 до 65 %) [40].

За підсумками 2021 року рівень тіньової економіки сягнув значення 40% ВВП, тобто продемонстрував зниження порівняно з попереднім 2020 роком на 3%. Ці коливання зумовлені тим, що, починаючи з травня 2021 року, виявлено та зберігається позитивний тренд до стабілізації макроситуації. Результатом процесів відносної стабілізації обмінного курсу стало зниження рівня інфляції, так якщо у квітні 2021 року (до квітня попереднього року) він сягнув 60,9%, то у грудні 2021 року (до грудня попереднього року)) склав 43,3%. Це призвело до покращення тенденції ВВП. Так, сезонно скоригований ВВП зріс на 0,5% у третьому кварталі (до другого) та на 1,5% у четвертому кварталі (до третього кварталу). Загалом у 2021 році падіння ВВП склало 9,9%.

Ці позитивні тенденції були досягнуті завдяки: фіскальній консолідації та жорсткій монетарній політиці; отримували фінансово-кредитну допомогу від МВФ; угоди про реструктуризацію зовнішнього боргу держави; географічна переорієнтація українського експорту на країни ЄС, Азії та Африки; активізація діяльності щодо реформування економіки, а також поглиблення співпраці з Європейським Союзом; адаптація суб'єктів господарювання до нових умов економіки, які також зумовлені новими міжпрофесійними зв'язками [39].

Рівень тіньової економіки України за оцінкою Фрідріха Шнайдера, професора економіки Лінцького університету, одного з найбільш авторитетних в світі експертів з тіньової економіки, оцінки якого використовують Світовий банк і МВФ, відображено на рис. 2.2.

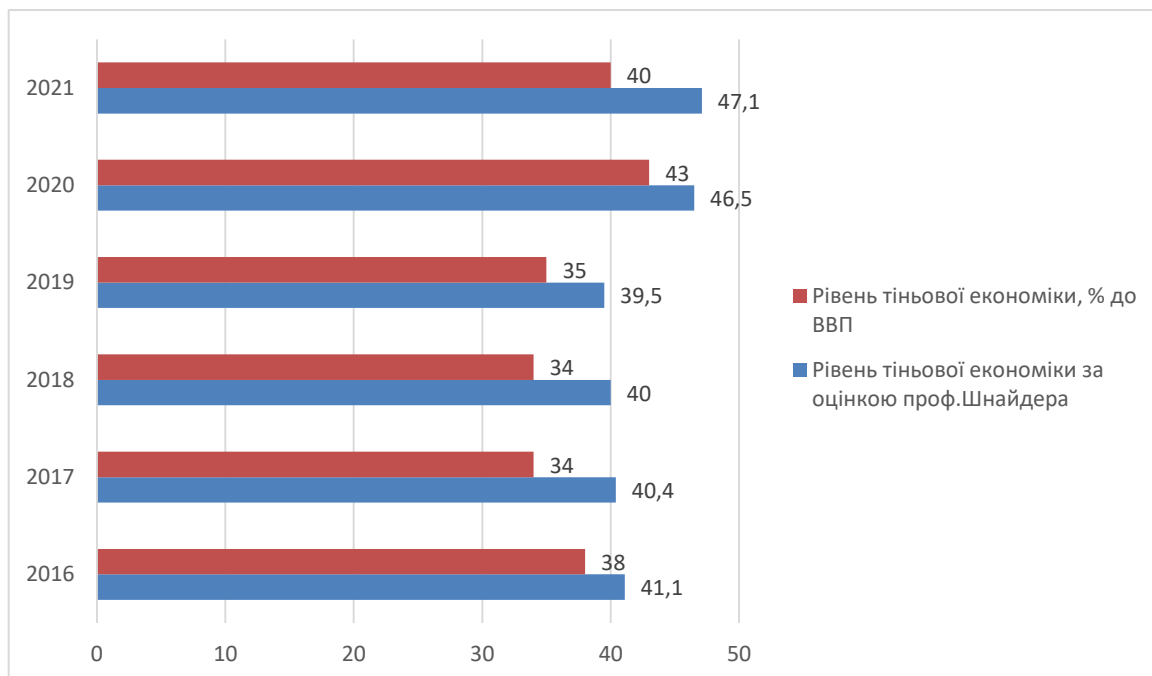

Рис. 2.2. Рівень тіньової економіки України за оцінкою проф. Фрідріха Шнайдера

Джерело: побудовано за даними [38].

Згідно оцінок експерта, рівень тіньової економіки України впродовж останніх років має тенденцію до зростання. Стрімка максимізація “тіні” спостерігалася за підсумками 2020 р. (на 7 %). У 2021 р. даний показник продемонстрував незначне зростання (на 0,6 %), але, на відміну від національних розрахунків згідно різноманітних методик (рис. 2.3.), тіньові обсяги економіки України все ж таки збільшилися.

За підсумками 2020 р. усі методи розрахунку тіньової економіки продемонстрували її зростання порівняно з 2019 р.. Так, “електричний” метод, який характеризується порівнянням приросту споживання електроенергії із приростом ВВП, показав зростання на 8%. – до 38 % від офіційного ВВП, монетарний метод – на 9%., до 32%, метод «витрати населення – роздрібний товарообірот»– на 7%., до 57%, метод збитковості підприємств - на 5%., до 34% .

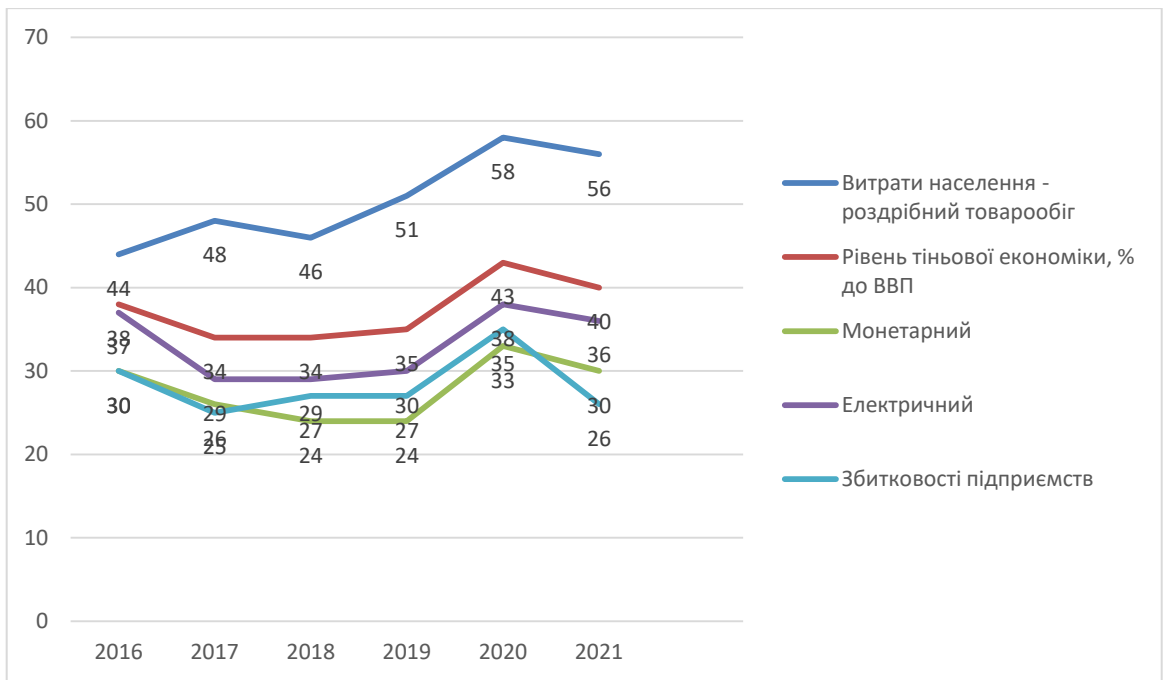

Рис. 2.3. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: побудовано за даними [39].

Всі чотири методи, за допомогою яких здійснюється оцінка рівня тіньової економіки України, у 2021 р. відобразили зменшення її рівня порівняно з 2020 р. [38].

Зокрема:

- за методом збиткових підприємств рівень тіньової економіки знизився на 3% (з 26% до 23% від обсягу офіційного ВВП), за рахунок покращення фінансової ситуації у зовнішній торгівлі «Операції з реальним масток». Фактично це стало наслідком погашення у 2015 році корпоративних облігацій та єврооблігацій за умовами операцій з державним боргом за державними позиками та гарантованим державою боргом за зовнішніми позиками);
- монетарний метод показав зменшення рівня тіньової економіки на 3 % (з 33 % до 30% від обсягу офіційного ВВП);
- метод «витрати населення – роздрібний товарооборот» й електричний метод засвідчили зменшення рівня тіньової економіки на 2% кожен (з 58 % до 56% та з 38 % до 36% відповідно).

Показник рівня тіньової економіки, який розрахований згідно методу збитковості підприємств, в 2021 р. сягнув 23% від офіційного ВВП, що на 3% менше, ніж в 2020 році. Одночасно, такий результат значною мірою був одержаний завдяки покращенню фінансового результату діяльності підприємств ВЕД «Операції з нерухомим майном», отриманому завдяки погашення у 2021р. облігацій і єврооблігацій підприємств цього виду економічної діяльності, що обумовило зростання обсягу прибутку господарюючих суб'єктів за підсумком 2021 р.

Результатом 2021 року, паралельно зі стабілізацією макроекономічної кон'юнктури в умовах поступового відновлення та формування нових орієнтирів щодо міжгалузевих відносин в економіці, стало скорочення рівнів незадекларованої зовнішньої торгівлі. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності наведено на рис. 2.4.

Тенденція до зниження рівня тіньового сегменту за підсумком 2021 р. порівняно з 2020 р. спостерігалася відносно всіх основних агрегованих видів економічної діяльності, окрім виду економічної діяльності «Фінансова та страхова діяльність». Так, у будівництві, у транспорті, в оптовій та роздрібній торгівлі та у виду економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство» – у кожному з видів на 6%, у ВЕД «Операції з нерухомим майном» та у переробній промисловості – у кожному з ВЕД на 5%, у добувній промисловості – на 1%. Поряд з тим, рівень тінізації у ВЕД «Фінансова та страхова діяльність» зріс на 4% (до 38% від рівня офіційного ВДВ вказаної галузі). Аналізуючи дані рис. 2.4., наглядно видно, що найбільша частка тіні припадає на добувну промисловість, операції з нерухомим майном, переробну промисловість.

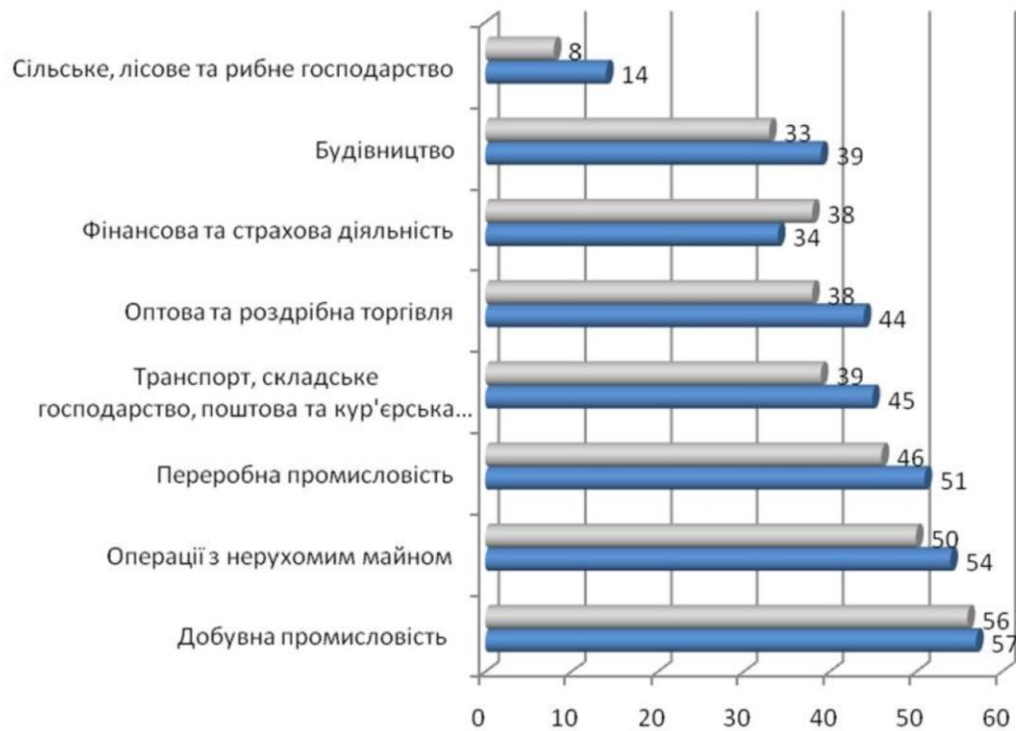

Рис. 2.4. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного обсягу ВДВ відповідного виду економічної діяльності

Джерело: побудовано за даними [39].

Рівень тіньової економіки, який розрахований із використанням монетарного методу (рис. 2.3.), збільшився порівняно із показником 2020 р. на 2%. з 31% до 33% від ВВП. Тенденція до збільшення рівня тіньової економіки за цим методом сформувалась в умовах дії таких чинників як:

- поживлення банківського кредитування в національній валюті на тлі відновлення економіки;
- підтримання НБУ програми Уряду, зокрема «Доступні кредити 5-7-9%»;
- поступового здорожання з березня 2021 року фінансування для бізнесу й населення на тлі підвищення НБУ облікової ставки: з 6% річних до 6,5%;
- збільшення обсягу готівкових коштів з обігу поза депозитними корпораціями.

Поліпшення показника вдалося досягти завдяки відносній стабілізації валютного ринку. Це дозволило Нацбанку у другому півріччі 2021 року послабити адміністративні обмеження через дотримання поміркованої монетарної

політики, спрямованої на згладжування значних коливань на валютному ринку. Це, очевидно, сприяло «знеціненню вартості грошей», а отже, відновленню економічної активності суб'єктів господарювання всередині країни.

Як завжди, найбільший рівень тіньової економіки продемонстрував метод «витрати населення – роздрібний товарооборот» (56% від обсягу офіційного ВВП) (рис. 2.3.), що менше на 2% відносно аналогічного показника 2020р. Про тенденцію до зменшення обсягу державних витрат на товари, що реалізуються в «тіні», свідчить перевищення темпу зростання реалізації споживчих товарів населенню в легальному секторі (на 3,0% до обсягу 2020 р.) на 2020 рік. темп приросту скоригованих грошових величин - витрат населення на придбання споживчих товарів (на 1,3% відповідно).

Зниження рівня тіньової економіки за цією методикою відбувалося разом із звуженням споживчого попиту в умовах мінімізації реальної заробітної плати, великої заборгованості із виплати заробітної плати та зростання вартості житлово-комунальних послуг.

Рівень тіньової економіки, розрахований за електроенергетичним методом, знизився на 2% порівняно з 2020 роком і становив 36% офіційного ВВП у 2021 році через скорочення загального обсягу внутрішнього споживання електроенергії (без урахування споживання електроенергії на потреби звичайних домогосподарств) вищими темпами, тобто на 11,8% порівняно з показником 2020 року, порівняно зі зниженням реального ВВП на 9,9%. Водночас обсяг спожитої протягом 2021 року електроенергії зменшився, зокрема, завдяки реалізації населенням політики щодо економного та раціонального використання енергоресурсів суб'єктами господарської діяльності.

Як бачимо, оцінки щодо обсягів тіньової економіки в Україні відрізняються. У роботі [41] зазначається, що за підсумками 2021 року, за оцінками Держстату України, 17% ВВП становить обсяг національної економіки, який не враховується. За оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, тіньова економіка в Україні знаходиться на рівні 25% - 58% ВВП. За інтегральним показником рівня тіньової економіки тіньова економіка в Україні

досягає 40% ВВП. Інші джерела стверджують, що частка тіньової економіки в Україні сягає 50-70% ВВП.

Проявів тіньової економіки України багато, але найбільшу вагу в їх сукупності займають тіньові операції у фінансовій сфері, у сфері земельних та трудових відносин.

Серед основних тіньових операцій на ринку фінансових послуг країни вважає «вивіз капіталу» за кордон, у тому числі через трансфертне ціноутворення. Згідно даних Global Financial Integrity із України щорічно вивозили валютні кошти: у 2015 р. така сума становила 10,574 млрд. дол. США; у 2016 р. – 13,843 млрд. дол. США; у 2017 р. – 17,949 млрд. дол. США; у 2018 р. – 21,001 млрд. дол. США; у 2019 р. – 13,911 млрд. дол. США [42]. Зауважимо, що відтік валютних коштів за межі країни неможливо зупинити адміністративними заходами. Задля вирішення даної проблеми варто стабілізувати політичну ситуацію у країні, надати інвесторам гарантії відносно вільного розпорядження інвестиційними коштами, реалізувати економічні реформи, забезпечити страхування ризиків втрат внаслідок здійснення інвестиційної діяльності. Особливу увагу інвестори зосереджують на питаннях боротьби з корупцією, на існування чітких, зрозумілих і стабільних правил «гри» держави відносно інвесторів. Саме тому в Україні у 2015 р. було утворено 6 спеціальних антикорупційних органів, у тому числі, Національне агентство із запобігання корупції [43].

Валютні коливання, різке падіння курсу національної грошової одиниці, неефективна політика НБУ щодо регулювання валютного ринку та діяльності банківського сектору призвели до формування передумов для розливу коштів в Україні. На початок 2021 року загальний обсяг гривневих депозитів населення в банківській системі України становив 195,3 млрд грн, а вже на початок листопада 2021 року – 174,6 млрд грн. За цей же період обсяг депозитів в іноземній валюті зменшився на 13,2 млрд дол. США до 9,2 млрд дол. США [38]. Лише один із цих факторів (відтік коштів фізичних осіб з банківських депозитів) став приводом для подальшого переслідування української економіки. Зняті з депозитів кошти «відтікають у тінь», вилучаються з легального обігу,

впливають на курс, потрапляють у сферу готівкового обігу, а потім переходять у тіньовий сектор. НБУ встановив адміністративні обмеження на зняття валютних депозитів в еквіваленті, що не перевищує 15 тис. грн. на день (це обмеження діє з лютого 2014 року) та обмеження на купівлю валюти на суму, що не повинна перевищувати 3000 грн. на добу (це обмеження діє з вересня 2014 року) не досягла очікуваних результатів щодо стабілізації курсу гривні. Усе це пояснюється тим, що одразу активізувався тіньовий валютний ринок, який, по суті, «підмінив» офіційні банківські установи та почав дестабілізувати курс, отримуючи необліковані прибутки. Так, у 2016 році НБУ почав впроваджувати світову практику лібералізації валютного ринку [10].

Валютні адміністративні обмеження НБУ щодо обов'язкового продажу експортерам 75% валютної виручки, що діяли до 16 березня 2016 року, також негативно вплинули на обмінний курс та сприяли розвитку тіньових послуг, пов'язаних з до конвертації коштів в іноземній валюті у внутрішні фінанси - ринок сов. Надмірний рівень регулювання фінансової діяльності національних банківських структур, юридичних і фізичних осіб на валютному (і міжбанківському) ринку призводить до активізації тіньової діяльності. Адже існуючі закони ринкової економіки, що передбачають вільний рух фінансових ресурсів, доходів і капіталу, неодмінно прокладуть шлях незалежно від адміністративних заборон і тимчасових обмежень. Зауважимо, що стабілізація купівельної спроможності національної грошової одиниці в основному залежить не від отриманих міжнародних позик, що надходять в Україну, не лише від ефективності втручання НБУ як (регулятора) та стабільності банківської системи, а й на її ефективність та результативність українського виробництва товарів і послуг, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва та збільшення експорту. Таким чином, фінансова сфера має ефективно обслуговувати діяльність усіх галузей національної економіки, у тому числі підприємств сфери послуг, промислових та агропромислових підприємств.

Значне місце в системі тіньової економіки України займає згортання ринку праці, який нині перебуває у кризовому стані. Слід назвати причини цього:

втрата традиційних для України ринків збуту, падіння цін на виноробну сировину та напівфабрикати на світових ринках, що робить виробництво збитковим і збільшує безробіття.

Разом з вище зазначеним, на ринок праці «тисне» й збільшення кількості переміщених осіб. За офіційними статистичними даними, у 2020 р. і 2021 р. в Україні на одне вакантне місце було 19 безробітних (дані зареєстровані у Державній службі зайнятості), а у 2022 р. даний показник сягає 25 осіб[43]. До Державної служби зайнятості із 2020 р. звернулося 103,4 тис. осіб-переселенців, працевлаштувалось – 22,8 тис. осіб, тобто 22 %; 8 тис. переселенців здійснили професійну перекваліфікацію; 15 тис. осіб були працевлаштовані на тимчасових роботах. Тому, можна припустити, що більше 58 тис. переселенців працюють у тіньовому секторі.

Загалом у 2021 році Державною службою зайнятості України офіційно зареєстровано близько 500 тис. безробітних; понад 55% — жінки, переважно старше 40 років, багато людей передпенсійного віку.

За експертними оцінками, в Україні в незадекларованому секторі працюють понад 3,5 млн осіб, які отримують зарплату в «конвертах».

Тіньова економіка і тіньовий ринок праці взаємодіють. Існування тіньового ринку праці зумовлює скорочення доходів бюджету, власне, частки податкових надходжень, що призводить до скорочення бюджетних надходжень, подальшого скорочення бюджетних витрат.

За офіційними даними, рівень неофіційної зайнятості в Україні не перевищує 9 %, за неофіційними даними – у тіньовому секторі працює більше 3,5 млн. активного населення держави [43].

Із аналітичного дослідження видно, що національна економіка характеризується надмірністю тіньового сектора, для мінімізації обсягів якого уповноваженим органам державної влади варто реалізовувати ряд заходів ліквідаційного характеру даного негативного явища.

2.2. Оцінка результативності протидії тінізації фінансових потоків

Тінізація фінансових потоків є складним і багатограним явищем, у

зв'язку з цим боротьба з ним повинна здійснюватись комплексно. Завдяки координації законодавчих органів, державних служб, громадськості (ЗМІ, громадські організації тощо) та ефективній нормативно-правовій базі можна ефективно боротися з тінізацією. Провідна роль у ліквідації фінансових тіньових потоків належить державним службам. Вони відповідають за моніторинг ситуації, зв'язаної з тіньовою економікою, генерують фінансову політику, спрямовану на ліквідацію тіньової економіки, формують та впроваджують методи та механізми ліквідації тіньової економіки, приймають закони.

В Україні питання підвищення ефективності адміністративної структури досі недостатньо вивчене. Глибокі дослідження в цій галузі провів заслужений український економіст В. Піхоцький [44], який досліджував питання вдосконалення державного фінансового контролю для покращення ефективності накопичення коштів у Державний бюджет. Практика показує, що з огляду на зміни в економічній та політичній ситуації держави за останні роки, ці рекомендації потребують покращення. З метою оцінки ефективності роботи адміністративних структур у ліквідації тіньових фінансових потоків капіталу миз'ясували, які державні органи в Україні відповідають за управління боротьбою з тіньовою економікою (табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Державні органи, що адмініструють детінізацію економіки в Україні

Державний орган	Повноваження
Національний банк України	Запобігти незаконній або тіньовій поведінці в банківській сфері.
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	Розраховувати фінансові показники, формулювати норми та нормативи, забезпечувати впровадження механізмів протидії відмиванню "брудних грошей".
Міністерство фінансів України	Виконання функції головного контролюючого органу і координатора з питань, пов'язаних з національною фінансовою політикою країни та ліквідацією тіньової економіки.
Державна фінансова інспекція	Здійснює незалежний національний фінансовий контроль за тіньовою діяльністю та забезпечує реалізацію національної політики у сфері

	національного фінансового контролю за економічними злочинами.
Державна служба фінансового моніторингу	Контролювати виконання законів, розпоряджень, постанов, наказів тощо, щодо ліквідації тіньової економіки.
Державна податкова служба	Контролювати та ліквідувати тіньову діяльність у сфері сплати податків та митних процедур.
Національне антикорупційне бюро	Моніторинг та боротьба з корупцією.
Верховна рада України	Формування норм та стандартів, прийняття законів для ліквідації тіньової діяльності та протидії корупційним діям.
Кабінет Міністрів України	Формування норм та стандартів для ліквідації тіньової діяльності.

Високий рівень тінізації економіки в Україні свідчить про недосконалість діяльності державних органів щодо ліквідації підпільної економіки в Україні.

Державна податкова служба України також має недоліки у своїй діяльності. Основна частка тіньових коштів припадає на податковий сектор. У цьому можна переконатися, проаналізувавши основні показники, які використовуються для розрахунку рівня відстеження економіки. Також є багато схем, пов'язаних із отриманням тіньового капіталу через афери з відшкодуванням ПДВ [45]. Митні служби покликані боротися з тіньовою економікою, але часто стають центром тіньових планів у сфері митного оформлення товарів чи міграції громадян. Свідченням цього є порушення та корупція під час розмитнення автомобілів [46], а також існування тіньового відділення Київської обласної митниці, до роботи якого був залучений А. Пшонка під керівництвом уряду Віктора Янукович. Ця контора нараховувала доходи від конвертаційних центрів, «відкатів» від закупівель, від схем хабарництва на митниці та податковій інспекції, «подарунків» від приватних підприємців. Коли ці «внески» не платили, навіть вигадували кримінальні справи [10]. На момент перетину митного кордону також був визначений тіньовий план відшкодування ПДВ, за яким до бюджету не надійшли мільйони гривень [47]. Тому Державна податкова служба України не проводить ефективної ліквідації тіньового бізнесу.

Неефективною є також діяльність Антимонопольного комітету України,

який малоефективно контролює українську економіку. Інколи проводилися аукціони нерухомості, в яких брали участь лише 2 учасники, а порушення, пов'язані із закупівлями [38] тощо. Штрафні санкції за невиконання вимог АМКУ недостатньо суворі, і часто підприємствам та організаціям вигідніше ігнорувати розпорядження та розпорядження АМКУ та сплачувати штрафи.

Зростає рівень тінізації української економіки, створюються нові корупційні та тіньові схеми навіть у державних органах, які мають з ними боротися. У зв'язку з цим можна сказати, що МВС та СБУ недостатньо ефективно виконують покладені на них завдання. Розглянемо детальніше показники ефективності діяльності податкових органів в контексті боротьби з тіньовою економікою.

З 13,8 млн звітів, поданих платниками податків у 2020 та 2021 роках, ДПС здійснила 10,9 мільйона камеральних перевірок, що дорівнює 80,8% від загальної кількості скарг. Це не узгоджується з вимогами частини другої статті 76 Податкового кодексу: уся податкова звітність підлягає службовій перевірці. Водночас у досліджуваному періоді зменшилась кількість перевірок Торгово-промисловою палатою податкової звітності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Аналіз результатів камеральних перевірок податкової звітності [48].

Показник	2018	2019	2020	2021
Кількість поданої звітності, од.	11174808	1128541	3320898	13853439
Кількість проведених перевірок, од	9526434	9245433	2525255	10900688
Рівень забезпечення проведення перевірок, %	85,2	81,9	76,0	80,8
Кількість прийнятих ППР од.	275301	299621	118620	418241
Всього донраховано податкових зобов'язань, млн грн. У тому числі:	7308,4	6235,1	2588,1	8823,2
основний платіж	1148,2	1105,8	759,5	1865,3
фінансові санкції	6160,2	5129,3	1828,6	6957,9
Узгоджено зобов'язань, млн грн	3394,3	2116,2	1036,0	3152,1
Рівень узгодження, %	46,44	33,94	40,03	35,73
Сплачено, млн грн	912,5	947,8	212,2	1160,0
Рівень сплати, % узгоджених сум	26,9	44,8	20,5	36,8

Рівень сплати, % донарахованих сум	12,5	15,2	8,2	13,1
Неузгоджені суми, млн грн, у тому числі:	1786,2	3851,6	1480,0	5331,6
адміністративне оскарження	327,0	1036,4	569,4	1605,7
судове оскарження	1458,8	2811,9	692,4	3504,3
Рівень неузгодження, %	24,4	61,8	57,2	60,4

За результатами перевірок торгово-промислової палати, проведених у звітному періоді, ДФС списала податкову заборгованість у сумі 8 823,2 млн. грн., з яких узгоджені суми становлять 35,7% надміру нарахованих. При цьому у 2019 році порівняно з 2018 роком загальна сума донараховань зменшилася на 14,7%, а узгоджена – на 37,7%. Водночас у 2020 році зріс рівень сплати нарахованих та узгоджених сум податкових зобов'язань, чого у 2021 році не спостерігалось.

При цьому між загальною сумою донарахованих податкових зобов'язань (8 823,2 млн. грн.) та сумою узгоджених та неузгоджених зобов'язань (5 331,6 + 3 152,1 = 8 483,7 млн. грн.) встановлено розбіжність на 339,5 млн грн. Згідно з роз'ясненнями ДПС, такі розбіжності у показниках зумовлені неотриманням платниками ППР у зв'язку з неузгодженням зобов'язань та зверненням до грошових зобов'язань, визначених контролюючим органом у ППР, у п.п. адміністративна чи судова процедура.

Територіальними органами ДФС та ДПС під час перевірок своєчасності подання податкових декларацій (звітів) за результатами 223,1 тис. палатальних перевірок притягнуто до 125,7 тис. платників податків у 2019 році та 59,4 тис. у 2021 році за порушення ст. на суму 448,7 млн. грн. Водночас у 2019 році до платників податків було застосовано штрафів у 3,5 рази більше, ніж у 2018 році. Відповідні показники за 2020 рік свідчать про подальше зростання як загальної суми накладених штрафів, так і кількості платників податків, до яких вони застосовані. У звітному періоді 92,7% застосованих штрафних санкцій платники податків скасували (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка встановлених податковими органами порушень за непо-

дання або несвоєчасне подання податкової звітності або невиконання вимог щодовнесення змін до податкової звітності [48]

Період	Кількість перевірок, за результатами яких встановлено порушення, од.	Кількість платників податків, до яких застосовано штрафів, од.	Результати таких перевірок, тис. грн	
			застосовано штрафів, всього	узгоджено штрафів
2018	111 532	89 616	94 637	80 086
2019	155 354	125 650	330 505	315 913
2020	67 775	59 357	118 255	100 106
2021	223 129	185 007	448 760	416 019

За результатами н. 181,4 тис. внутрішніх перевірок, проведених територіальними органами ДФС та ДФС щодо виконання платниками податків процедури реєстрації рахунків-фактур та/або визначення коригувань рахунків-фактур до 93,4 тис. платників податків у 2019 році та до 46,4 тис. – у За січень-квітень 2020 року застосовано штрафів за порушення пункту 1 статті 120 Податкового кодексу на загальну суму 4711,8 млн гривень. Водночас у 2019 році на платників податків було накладено у 22,7 разів більше штрафів, ніж у 2018 році. У січні-квітні 2020 року штрафи також зросли. У звітному періоді 92,6% застосованих штрафів сплачено платниками податків.

За даними ДПС, при формуванні планів-програм документальних перевірок, запланованих на 2019 та 2020 роки, при розрахунку критеріїв ризику брали участь майже 170 тис. платників податків-юридичних осіб та 1,8 млн фізичних осіб, які мали обсяги постачання або вищі доходи до 1 млн. грн за звітний рік, фінансові установи, постійні представництва та представництва нерезидентів, а також 3300 ФОП. Водночас до плану перевірок на 2020 рік включено переважно платників податків реального сектору економіки таких галузей, як оптова та роздрібна торгівля, переробна промисловість, електропостачання, сільське господарство, газ, пара та кондиційоване повітря.

При цьому відповідальність за повне охоплення перевірками філій та структурних підрозділів платника податків покладено на органи ДФС та ДПС за основним місцем обліку платника податків.

ДФС і ДПС не забезпечено виконання планів-графіків проведення документальних планових перевірок юридичних осіб на 2019-2020 роки.

Варто зазначити, що за 2020 року річний план документальних планових перевірок виконано на 21,8% у зв'язку із заборонаю таких перевірок з березня 2020 року внаслідок введення карантину, запровадженого через поширення COVID-19.

Загалом протягом 2019 та 2020 років органами ДФС та ДПС проведено 50,7 тис. документальних перевірок (планових та позачергових) платників податків – юридичних та фізичних осіб, з них 8,3 тис. планових (5,9 тис. юридичних та 2,4 тис. фізичних осіб) (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Аналіз результатів перевірок платників податків-юридичних та фізичних осіб, проведених підрозділами аудиту територіальних органів ДФС і ДПС [48].

Показники		2018	2019	2020	2021
Планові перевірки	Заплановано перевірок	8059	7197	6094	13291
	Проведено перевірок	7821	6632	1681	8313
	Безрезультативні перевірки	366	226	25	251
	Донараховано, млн грн	21178,1	24644,8	6144,5	30789,3
	Узгоджено, млн грн	4214,9	5256,3	3597,7	8854,0
	Рівень узгодження, %	19,9	21,3	58,6	28,8
	Сплачено до бюджету: млнгрн	1804,1	2141,5	653,8	2795,3
	Рівень сплати, % узгоджених сум	42,8	40,7	18,2	31,6
	Рівень сплати, % донарахованих сум	8,5	8,7	10,6	9,1
Позапланові перевірки	Проведено перевірок	43563	33171	9227	42398
	Безрезультативні перевірки	19679	12794	3208	16002
	Донараховано, млн грн	16866,1	17072,2	4977,1	22049,3
	Узгоджено, млн грн	10446,6	9435,9	703,1	10139,0
	Рівень узгодження, %	61,9	55,3	14,1	46,0
	Сплачено до бюджету: млнгрн	1411,3	1317,7	310,8	1628,5
	Рівень сплати, % узгоджених сум	13,5	14,2	44,2	16,3

	Рівень сплати, % донарахованих сум	8,4	7,7	6,2	7,4
Разом	Проведено перевірок	51384	39803	10908	50711
	Безрезультативні перевірки	20045	13020	3233	16253
	Донараховано, млн грн	38044,2	41717,0	11121,6	52838,6
	Узгоджено, млн грн	14661,5	14692,2	4300,9	18993,1
	Рівень узгодження, %	38,5	35,2	38,7	36,0
	Сплачено до бюджету млн грн	3215,4	3459,2	964,6	4423,8
	Рівень сплати, % узгоджених сум	21,9	23,5	22,4	23,3
	Рівень сплати, % донарахованих сум	8,5	8,3	8,7	8,4

За результатами цих перевірок органи ДФС та ДПС за звітний період донараховували грошових зобов'язань на загальну суму 52,8 млрд грн, з яких 30,8 млрд грн, або 58,3%, – заборгованість за плановими перевірками. За цей період платниками податків погашено 19,0 млрд грн, або 36% донарахованих сум, з них за рахунок проведення планових перевірок 8,9 млрд грн, або 46,8%. При цьому рівень згоди щодо проведення планових перевірок склав 28,2%, що в 1,6 раза нижче, ніж щодо позапланових перевірок (45,3%). До бюджету сплачено лише 4,4 млрд грн, що становить 8,4% надміру (за плановими перевірками – 2,8 млрд грн, або 9,1%, позапланово – 1,6 млрд грн, або 7,4%).

За даними ДПС, за 2019-2021 роки із загальної кількості документальних перевірок (планових та позапланових) юридичних та фізичних осіб (50,7 тис.) виявлено 16,3 тис., що становить 32,2% проведених документів перевірок. мають негативний результат, у тому числі 251 планова перевірка юридичних осіб, що становить 3% від планових.

Отже, протягом періоду, що досліджувався, 64% донарахованих органами ДФС і ДПС за результатами документальних перевірок грошових зобов'язань оскаржувались платниками податків в адміністративному та судовому порядку, при цьому до бюджету було сплачено лише 23% узгоджених сум грошових зобов'язань, як наслідок, до бюджету не надійшло 14,6 млрд гривень.

У 2020 році у зв'язку з введенням у дію нових організаційних структур

територіальних органів ДПС та перерозподілу функціональних повноважень контрольньо-перевірочна робота юридичних та фізичних осіб зосередилась у підрозділах податкового аудиту.

Крім того, з березня 2020 року до кінця 2021 року законом встановлено мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок, за винятком фактичних перевірок у руховій частині групи підакцизних товарів, документальних перевірок з декларування ПДВ (ліквідаційна) комерційних структур та за бажанням платників податків.

Такі обмеження значно вплинули на баланс як кількості контрольньо-перевірочних заходів, так і донарахованих та узгоджених сум грошових зобов'язань.

У 2020 році проведено 1940 планових перевірок юридичних та фізичних осіб, що майже в 3,5 рази менше, ніж у 2019 році (6632) та 23885 позапланових камеральних перевірок, або на 28% менше рівня минулого року (33171). Проведено 16 565 результативних перевірок, що майже дорівнює показнику минулого року (16 373). Крім того, проведено 2206 зустрічних звірок.

Тобто через скорочення кількості контрольних заходів внаслідок запровадження мораторію на перевірки навантаження платників податків перевірками та звірками зменшилося. Знизилися також донарахування: якщо у 2020 році за усіма перевірками було донараховано 49 621,9 млн грн, то за 2021

Узгоджено 8 041,1 млн грн – 45,2% донарахованих сум (за плановими перевірками 33,6%, позаплановими – 60,7%, фактичними –44,5%).

Надійшло до бюджету 2 019,3 млн грн, рівень стягнення узгоджених донарахувань становить 27,2 %.

У 2021 році охоплено документальними перевірками:

– 8,7 тис. юридичних осіб, що становить 0,7% від кількості платників(1 230,5 тис.), що знаходяться на обліку та повинні сплачувати податки, у т. ч.:

- 73 суб'єкти великого підприємництва (15% від тих, що на обліку);
- 2,1 тис. суб'єктів середнього підприємництва (2 %);

- 6,5 тис. суб'єктів малого підприємництва (0,6 відсотка);
- 13,6 тис. фізичних (самозайнятих) осіб, що також становить 0,7% від кількості платників (1 914,1 тис.), які перебувають на обліку у контролюючих органах ДПС, у т. ч.:

- 104 суб'єкти середнього підприємництва (0,5% облікованих);
- 13,5 тис. суб'єктів малого підприємництва (0,7 відсотка).

Розрахункові втрати бюджету по перевірених платниках податків 20,2 млрд грн: з податку на прибуток – 4 млрд грн, з ПДВ – 16,2 млрд гривень.

Підтвердженням достатньо високої ефективності контрольно-перевірочної роботи минулого року є встановлення порушень за матеріалами 30,9 тис. перевірок, що становить майже 73% від загальної кількості проведених(42,4 тис.):

- за плановими – 1,90 тис. (98%) фактів порушень при 1,94 тис. проведених перевірок;

- за позаплановими – 12,7 тис. (53 %) при 23,9 тис. проведених,

- за фактичними – 16,3 тис. (98 %) при 16,6 тис. завершених перевірок.

Слід зазначити, що 98% факту виходу на планові та фактичні перевірки підтверджується доплатою. Позапланові перевірки мають дещо нижчий результат – 53% через велику кількість перевірок, пов'язаних з ліквідацією юридичних осіб. Вагомий внесок із забезпечення надходжень до державної казни вносять підрозділи аудиту, а також додатковим надходженням сприяли зменшення:

- ✓ від'ємне значення об'єкта оподаткування ПДФО на 13 149 млн. грн., що унеможливило несплату податку в майбутньому на 2 367 млн. грн.;
- ✓ залишки від'ємного значення ПДВ, що є після балансу компенсація включена до складу податкового кредиту наступного періоду 2416 млн грн.;
- ✓ 716 млн. грн. заявлених до відшкодування сум ПДВ.

Аналіз показує, що більшість показників контрольної-перевірочної роботи у 2020 році є нижчими, ніж у 2019 році. Контролюючі органи пояснюють це маторіями на контрольні заходи, які впроваджуються внаслідок пандемії. Проте такі показники свідчать про низький рівень боротьби податкових органів з тінізацією економіки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Слід звернути увагу на методи оцінки масштабів тіньової економіки, які реалізовані безпосередньо в Україні. Існує дві офіційні методики оцінки обсягів тіньової економіки України: методика Державної служби статистики України та підхід Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Найбільш прийнятними для визначення обсягу підпільної економіки в умовах наявної статистичної бази є такі методи: «витрати населення - роздрібний товарооборот», фінансовий, грошовий, електричний.

Економіка України характеризується наявністю досить значного незадекларованого сектора, що «підриває» ефективність державних механізмів стимулювання економіки.

Незадекларований сектор присутній у всіх сферах діяльності та складається з макроекономічних суб'єктів, причому значний обсяг незадекларованого обігу припадає на сектор домогосподарств та підприємців відповідно 25% та 40%.

Серед основних факторів, що стимулюють існування тіньової економіки в Україні, можна назвати: слабкий розвиток правових інститутів, судової системи, податкової та митної служб, високий рівень корупції, складність ведення бізнесу, надмірне податкове навантаження, особливо для малого бізнесу, олігархізацію політичне економічне життя.

Для зменшення тіньового сектору української економіки необхідно здійснити низку реформ, які створять інституційне середовище, несприятливе для існування нелегального сектору економіки.

РОЗДІЛ 3.

МОЖЛИВІ ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Зарубіжний досвід детінізації економіки та можливості його застосування в Україні

Результати опрацювання та вивчення світового досвіду регулювання тих чи інших процесів і явищ завжди корисні і мають як теоретичне, так і практичне значення. По-перше, вони дають змогу виділити сукупність суб'єктів та об'єктів управління. По-друге, зрозуміти мету, основні завдання та більш широкий перелік застосовуваних методів, механізмів, засобів і способів. По-третє, побачити можливості, характеристики та результати політики. По-четверте, спрогнозувати наслідки та перспективи регулювання вітчизняної економіки. По-п'яте, підійти до державного управління більш системно, тобто не лише реалізувати набір визначених дій, а й сформувати необхідне макро- та мікроекономічне середовище, інституційне забезпечення, внутрішні та зовнішні зв'язки, побудувати систему компенсаційних правил та механізмів у заздалегідь. Природно, цей перелік можна було б продовжувати, що підтверджує актуальність і глибоку теоретико-методологічну сутність дослідження, а згодом і впровадження світового досвіду в систему державної політики деінізації економіки.

Поширення тіньової економіки разом із макроекономічними дисбалансами та обмеженістю ресурсів визнані Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) головними глобальними ризиками наступного десятиліття. Глобалізація фінансових систем, розвиток міжнародних банківських мереж, систем електронної комерції та мереж операцій з нерухомістю при недостатній координації діяльності країн щодо деінізації світових торгово-фінансових потоків створюють умови для використання фінансових інструментів, маніпулювання інструментів трансфертних цін для оптимізації оподаткування та відмивання грошей [49].

Загострення проблеми тінізації світових ринків у контексті подолання кризових явищ та забезпечення стабільності світової та національної фінансових си-

стем визначило актуальність її внесення до порядку денного осінньої сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ).) у 2011 р. Основними проблемами моніторингу економічних відносин визначено незадекларовану працю та моніторинг фінансових потоків [50]. Саме тому актуальним є дослідження тіньової економіки в глобальному масштабі, визначення особливостей її прояву в різних країнах та розробка ефективних механізмів захисту національних економік і світової економічної системи від негативного впливу процесів тіньової економіки. Матеріальні збитки від функціонування підпільної економіки у світі вимірюються мільярдами доларів США. Австрійські та німецькі вчені під керівництвом Ф. Шнайдера зробили загальний висновок щодо підпільної економіки: з часом її рівень постійно зростає, незалежно від рівня розвитку економічної системи та суспільства.

Загальний рівень тіньової економіки в країні суттєво залежить від ряду факторів, серед яких можна виділити: розмір податкового тягара в країні, регулювання економічної діяльності; наявність «нелегального» ринку праці; особливості регулювання ринку праці; розмір державного сектора в економіці тощо. Основними причинами розвитку тіньової економіки є податки та закони, що існують у конкретній державі (див. табл. 3.1). Серед нових факторів, що виникли з часом, можна назвати транснаціоналізацію та глобалізацію економіки, які особливо негативно впливають на держави з ліберальною та слабоконтрольованою фінансовою системою.

Таблиця 3.1

Причини зростання тіньової економіки у розвинених країнах світу
[51]

Фактори, що сприяють зростанню тіньової економіки	Ступінь впливу	
	А)	В)
Зростання податкового тягаря і розміру внеску на соціальне забезпечення	35-38 %	45-52 %
Якість державних інститутів	10-12 %	12-17 %
Трансферти	5-7 %	7-9 %
Регулювання ринку праці	7-9 %	7-9 %
Державні послуги	5-7 %	7-9 %
Мораль платника податків	22-25 %	-
Вплив усіх факторів	84-98 %	78-96
*А) середні величини, отримані в 12 дослідженнях		
*В) середні величини, отримані в 22 дослідженнях		

Саме в умовах глобалізації Е. Вайнер проводить наукові дослідження. Розглянемо сутність тіньової економіки як глобального явища, що виходить за межі однієї країни. Зокрема, як зазначає Е. Вайнер, «...у більш конкретних визначеннях тіньовий ринок — це група незалежних і дуже заможних країн та інвесторів, які фактично мають можливість керувати світовою економікою через великі запаси акцій, облігацій, нерухомість, валюту та інші фінансові активи, які вони тримали в нерегульованих інвестиційних структурах (хедж-фонди, фонди прямих інвестицій, суверенні та стабілізаційні фонди), а також у великих державних холдингових компаніях» [52].

На основі дослідження McKinsey Global Institute дослідник робить висновок, що понад 12 трильйонів знаходяться під контролем таких країн, як Саудівська Аравія, Кувейт, Абу-Дабі (як мікродержава), Китай, Японія, Південна Корея, деякі хеджування. кошти та прямі інвестиції. кошти доларів США, які складають основу впливового тіньового ринку, що забезпечує потребу в реальних грошах, ліквідність [18,]. За даними різних організацій, рівень тіньової економіки в сучасному світі становить від 18 до 35% світового ВВП. За оцінками Світового банку, світовий ВВП у 2012 році склав 71,66 трильйона доларів. США, тобто найбільш песимістичний підрахунок показує, що тіньовий сектор наразі виробляє близько 26 трлн. доларів США [53]. Для Європи у 2015 році загальний рівень тіньового сектору склав 18,3% ВВП і, відповідно, склав 2,15 трлн. євро [54].

Серед країн ЄС найвищий рівень тіньової економіки мають Болгарія (30,6%), Румунія (28,0%), Хорватія (27,7%), Естонія (26,2%). Найнижчий рівень у 2015 році зафіксовано в Австрії (8,2%), Люксембурзі (8,3%) та Нідерландах (9,0%).

Розміри тіньової економіки в країнах ЄС можна розглянути на основі даних таблиці. 3.2.

Таблиця 3.2
Розмір тіньової економіки в країнах ЄС [54]

Найменування	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Австрія	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8	8,2
Бельгія	17,4	17,1	18,6	16,4	16,1	16,2
Болгарія	32,6	32,3	31,9	28,4	31,0	30,6
Хорватія	29,8	29,5	29,0	15,5	28,0	27,7
Чеська Республіка	16,7	16,4	16,0	13,0	15,3	15,1
Данія	14,0	13,8	13,4	27,6	12,8	12,0
Естонія	29,3	28,6	28,2	13,0	27,1	26,2
Фінляндія	14,0	13,7	13,3	27,6	12,9	12,4
Франція	11,3	11,0	10,8	13,0	10,8	12,3
Німеччина	13,9	13,2	12,9	9,9	12,2	12,2
Греція	25,4	24,3	24,0	12,4	23,3	22,4
Угорщина	23,3	22,8	22,5	23,6	21,6	21,9
Ірландія	13,0	12,8	12,7	12,2	11,8	11,3
Італія	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8	20,6
Латвія	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7	23,6
Литва	29,7	29,0	28,5	28,0	27,1	25,8
Люксембург	8,4	8,2	8,2	8,0	8,1	8,3
Мальта	26,0	25,8	25,3	24,3	24,0	24,3
Нідерланди	10,0	9,8	9,5	9,1	9,2	9,0
Польща	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5	23,3
Португалія	19,2	19,4	19,4	19,0	18,7	17,6
Румунія	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1	28,0
Словаччина	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5	23,3
Кіпр	26,2	26,0	25,6	25,2	25,7	24,8
Іспанія	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5	18,2
Швеція	15,0	14,7	14,3	13,9	13,6	13,2
Об'єднане Королівство	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6	9,4

Відсоток тіньової економіки в ЄС у секторальному розрізі відображено на рис. 3.1.

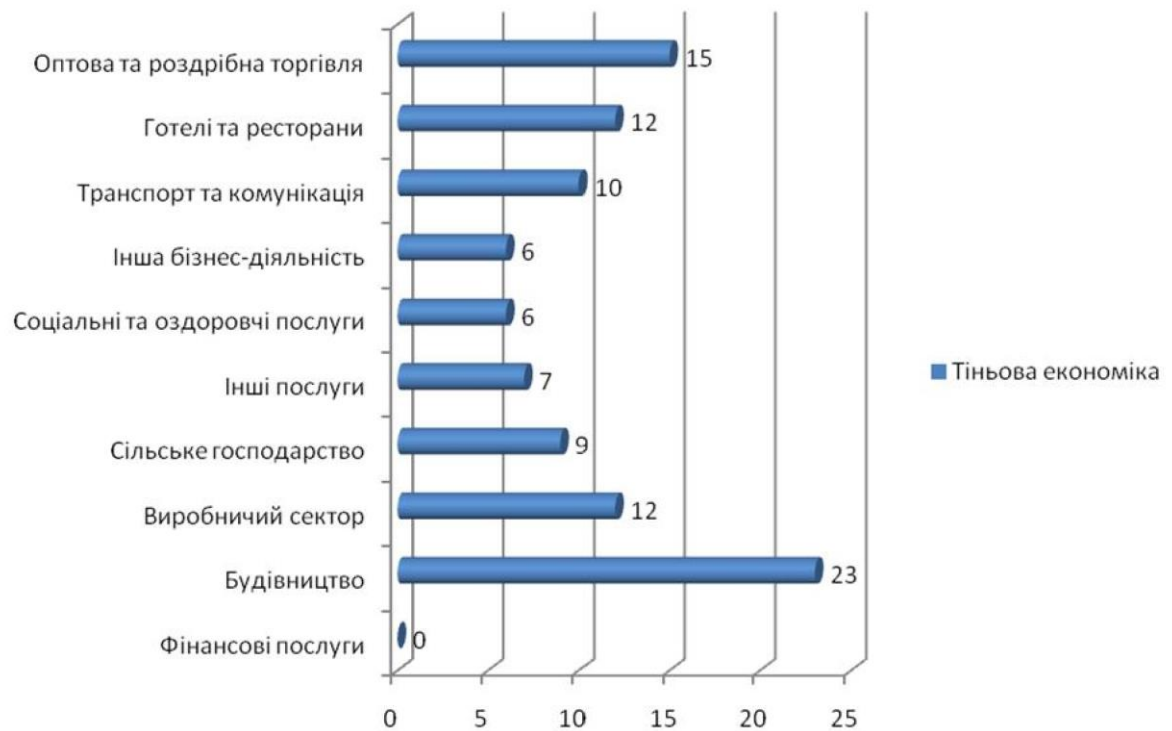

Рис. 3.1. Відсоток тіньової економіки в ЄС у кожному із секторів [55]

Світова практика накопичила величезний і різнобічний досвід боротьби, протидії, де заохочення, а часом і стимулювання темної діяльності. Але найціннішим у її рамках є визначення методів, механізмів, принципів і засобів державного управління детінізацією національної економіки. Саме ці чотири найважливіші компоненти можна було б включити у формування нової, більш ефективної концепції (а в перспективі – національних, регіональних і місцевих стратегій і програм) системної та комплексної детінізації економіки нашої країни [56].

Відомо, що економічні та адміністративні методи використовуються для регулювання окремих сфер економіки чи галузей народного господарства. Вдале поєднання чітких обмежень і надихаючих дій дозволяє спрямувати необхідну поведінку економічних агентів у розвитку економічних процесів, подій і явищ у потрібне русло. Тіньова економіка не тільки не виняток, а навпаки

– проблема, протистояти якій можна лише продуманим, комплексним і системним підходом із застосуванням, мабуть, усіх можливих методів, механізмів, інструментів і засобів. регулювання держави.

Механізмами протидії підпільній економічній діяльності є законодавчі, фіскальні та антикорупційні механізми, які довели свою ефективність у міжнародній практиці [57]. Роль законодавця полягає в тому, щоб внести зміни до законодавчої бази, щоб унеможливити підпільну діяльність суб'єктів господарювання або запровадити стимули для законної та прозорої діяльності.

Слід також зазначити, що податковий механізм в економічно розвинутих країнах часто використовується в комплексі із законодавчим. Вона більш ефективна, і така практика забезпечила досягнення найнижчого рівня тонізації національної економіки в Швейцарії, Австрії, Німеччині, Італії, Чехії, Канаді та ін., які мають спільні принципи побудови національних податкових гарантій. системи міжнародних норм для протидії тону економічних відносин. У міжнародній практиці антикорупційний механізм використовується для зниження рівня корупції в державі і особливо в правоохоронних органах.

У продовження закону доцільно стверджувати про можливість ефективного застосування інституційно-організаційного механізму, який використовує досвід державної політики Європи та США в контексті протиставлення негативних наслідків фінансово-економічної кризи. 2008-2009 років.

Протягом 2009-2010 рр. були створені Європейська рада системних ризиків, Європейська банківська адміністрація, Європейська адміністрація страхування та пенсій та Адміністрація європейського ринку облігацій. Серед основних завдань діяльності цих організацій було визначено діяльність з моніторингу та контрастного стеження, пошук та впровадження ефективних рішень щодо переміщення фінансових ресурсів із тіньового сектору в офіційно-легальний сектор [58].

Серед інструментів, які використовуються в різних державах світу, як демократичних з давніх часів, так і колись тоталітарних, слід відзначити концентрацію антикорупційних заходів.

Досвід Грузії, де корупцію в соціальній сфері було майже повністю подолано, державну систему соціального захисту населення ліквідовано, а нову, побудовану на засадах ринкового саморегулювання, показав як порівняльні значення, так і ефективність абсолютна, а також досвід судової системи Сінгапуру [58].

Додамо, що для боротьби з корупцією може бути ефективно використаний досвід тих країн, які займають лідируючі позиції в рейтингу легкості ведення бізнесу Світового банку. Це, зокрема, Сінгапур, Гонконг, Нова Зеландія, США, Данія, Малайзія тощо.

Тому, починаючи з 2013 року, з метою зниження рівня переслідування та корупції в системі реєстрації власності та оподаткування та податкового адміністрування в різних країнах світу були впроваджені такі заходи: використання електронної бази даних про заставу (Данія, Республіка Кореї, Чилі, Швеції, Ямайки), надання кадастрової інформації онлайн (Велика Британія, Колумбія, Малайзія, Фінляндія, Південно-Африканська Республіка), запровадження прискорених процедур та фіксованих платежів за перереєстрацію нерухомості (Казхстан, Монголія, Нікарагуа, Португалія, Румунія, Грузія, Нова Зеландія), Маврикій, Мальта, Туніс), запровадження принципу оподаткування податком з одного податкового пункту (Македонія, Велика Британія, Намібія, Парагвай [59].

Антикорупційні заходи держави також стосуються запровадження відповідальності юридичних осіб за такі порушення. Наприклад, у Франції застосовуються такі ефективні та пропорційні покарання: штраф; ліквідація юридичної особи; остаточна заборона або до 5 років займатися одним чи кількома видами господарської діяльності; позбавлення волі до 5 років для представників компанії; заборона на певний строк співробітництва з підприємствами, установами, державними організаціями; заборона залучення заощаджень населення; конфіскація предметів, що використовувалися для вчинення злочинних дій; гласність ухваленого судового рішення або поширення через ЗМІ компромату на винного [60].

Серед інструментів протидії тінізації економіки протягом багатьох років використовується принцип ілюстрації доходів і витрат або презумпція невинуватості [61]. Тобто згідно з цим принципом не держава повинна доводити законність походження доходів громадян та юридичних осіб, а, навпаки, особа повинна підтверджувати законність джерел походження коштів. Те саме стосується доходів осіб, отриманих через доступ до державної власності, зовнішніх ефектів, капіталу, фінансів і природних ресурсів. З цією метою в Сполучених Штатах існує законодавче положення щодо легітимності джерел походження початкового та інвестованого капіталу, покарання за економічні злочини та корупцію, конфіскації активів і коштів компаній, які працюють легально, але які були створені для отримання доходів від злочинів (рекет, шахрайство, розкрадання державного майна та фінансових ресурсів тощо).

Отже, наслідки трансфертного ціноутворення є суттєвими, а отже, у багатьох країнах світу застосовуються ефективні контрзаходи. Так, положення законодавства, що обмежують трансфертне ціноутворення, запроваджено в усіх країнах ОЕСР, тоді як суворі правила трансфертного ціноутворення існують в Індії та Китаї [61].

Стандарт ОЕСР «Рекомендації щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних корпорацій і податкових адміністрацій» [62], який визначає такі основні інструменти державної політики, як дотримання принципу простягнутої руки, є напрацюванням, застосованим для протидії негативним наслідкам трансфертного ціноутворення.

Погоджуючись із перспективою ширшого застосування безпосередньо економічних методів розстроювання економіки у складний посткризовий та пост трансформаційний період її розвитку, додамо, що об'єктивно перспективним напрямком є також удосконалення системи моніторингу та обліку громадянства дохід. Для цього можна використати досвід США, де фіксуються не стільки доходи, скільки витрати громадян. Документи, що підтверджують побутові витрати, пред'являються до податкових органів для отримання часткового відшкодування сплати комунальних послуг або для отримання соціальної

допомоги. Очевидно, що отримана інформація є основою для аналізу рівня за-
тінення та оцінки його реального ступеня.

Стосовно світового досвіду детінізації фінансової сфери слід виділити
запровадження «податкової амністії» [43], яка передбачає пропозицію держави
деяким категоріям неплатників (юридичним та фізичним особам) погасити бо-
рги, накопичені податкові зобов'язання в обмін на скасування пені за простро-
чення або утримання податку).

Досвід запровадження податкової амністії у світі вважається досить су-
перечливим. Позитивно оцінюється податкова амністія в Ірландії (1988 р.), яка
дозволила легалізувати близько 2,5% національного ВВП. У Південно-Афри-
канській Республіці в 2003 році всім юридичним і фізичним особам, які не
сплачували податки на тіньові (капітальні) доходи, було запропоновано спла-
чувати 5% прихованих доходів і в майбутньому легалізувати їх. В амністії
взяли участь понад 43 тисячі громадян і підприємств, які мобілізували з держ-
бюджету понад 6,5 мільярдів доларів. США В Ірландії значний позитивний
ефект дав досвід податкової амністії (1997 р.), оскільки в 1997 р. ставку пода-
тку було знижено (до 30%), тоді як усі попередні спроби декларували оподат-
кування прихованих доходів (прибутків) у розмірі 97,5%. . Водночас податкові
амністії в Росії (2006 р.) та Казахстані (2001 р.) не дали очікуваних позитивних
результатів [63, с. 7-10]. Експерти відзначають, що успішне впровадження по-
даткової амністії в країні тісно пов'язане з політичною стабільністю, наявністю
в країні чіткої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку,
плану дій уряду щодо податкової політики, що зрозуміло. для бізнесу та підт-
римки вітчизняного виробника. Такі тенденції необхідно враховувати і в Укра-
їні в умовах запровадження податкової амністії як складової процесу детініза-
ції національної економіки.

Великі надії на оboжнення національної економіки в Україні пов'язують
із реалізацією планів «нульового декларування» (у країнах Балтії вплинуло
впровадження практики «нульового декларування» на початку ХХІ ст.). пози-

тивний вплив на відновлення державного бюджету). Суть «нульової декларації» полягає в тому, що кожен повнолітній громадянин, який має сплачувати податки, зобов'язаний заповнити та надіслати до ДПС «нульову декларацію», в якій зазначити дані про нерухоме майно, яке фактично йому належить, усе наявне майно, доходи, рідкісні та цінні речі, гроші (в тому числі готівкові – гривні та іноземна валюта) без зазначення їх походження. Подавши «нульову» декларацію, громадянин не матиме жодної адміністративної чи кримінальної відповідальності за походження свого товару (навіть за «тіньове» походження).

Водночас у країнах ЄС після «нульового декларування» всі задекларовані гроші на депозити та рахунки в банках люди мали розкласти. За експертними оцінками, населення України утримує від 50 до 80 мільярдів доларів США.

Законопроект «Про нульове декларування» включено до порядку денного Верховної Ради (2 березня 2016 року), але питання реалізації ідеї «нульового декларування» в Україні знаходиться на стадії обговорення. Адже українська банківська система переживає структурну реструктуризацію. Слід очікувати ще одну «хвилю» банкрутств малих і середніх банків, що ставить під сумнів надійність розміщення задекларованих коштів на банківських рахунках. З іншого боку, потенційні суб'єкти подання «нульової декларації» не мають чітких гарантій щодо стабільності та передбачуваності законодавства країни (на найближчі 10-15 років) [43].

Без наявності прозорого, зрозумілого та стабільного законодавства в державі довіра громадян до нововведень детінізації буде низькою.

3.2. Перспектива мінімізації тіньової економіки у контексті покращення бюджетних ресурсів та економічного становища в Україні

Очевидно, що є необхідність удосконалення роботи податкової сфери шляхом зменшення тіньової економіки. Однак це завдання не лежить лише у сфері фіскальної політики, а й залежить від діяльності всієї країни, особливо її законодавчих та адміністративних інститутів.

Основні напрями вдосконалення діяльності національних регуляторних

органів у сфері запобігання тіньовому розвитку:

1. Нагляд та правове забезпечення детінізації української економіки, в тому числі:

- розробити механізм, спрямований на вдосконалення системи адміністративно-наглядової діяльності органів фінансового нагляду країни;
- сформулювати та вдосконалити правила та нормативні акти для забезпечення ефективної реалізації нормативно-правового та наглядового законодавства з урахуванням оцінки ризиків у сферах протидії тіньовому економічному розвитку, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення для визначення відповідності заходів, що виконуються суб'єктами нагляду, для зниження ризиків під час їх діяльності;
- сформулювати адміністративні закони та нормативні акти на основі законодавства у цій сфері [44].

2. Збільшити ефективність моніторингової діяльності:

- оптимізувати періоди перевірок дотримання вимог законодавства органами фінансового контролю;
- удосконалення методологічної, методичної та іншої допомоги об'єктам моніторингу фінансово-господарської діяльності;
- удосконалення нормативно-правових актів у разі порушення вимог законодавства щодо вжиття передбачених законодавством адміністративно-правових заходів;
- розширити інформаційно-технічні можливості національних регуляторних органів щодо збору, обробки, зберігання та передачі необхідної інформації в єдину інформаційну систему;
- своєчасно вживати дієвих заходів відповідно до законодавства: перевіряти корпоративну репутацію персоналу, який керуватиме або має намір керувати та має намір отримати істотну участь (або є кінцевим бенефіціаром) у питаннях фінансового моніторингу; не допускати до керівництва суб'єктів фінансового нагляду осіб, не закритих або не відсторонених у встановленому

порядку за злочини, що становлять особисту зацікавленість, або тероризм; заходи щодо запобігання створенню капіталу суб'єктів господарювання за рахунок доходів, джерело яких не підтверджено офіційними документами або їх копіями та засвідчено в установленому порядку [64].

3. Посилити взаємодію Держфінмоніторингу України з іншими вітчизняними контролюючими органами, а також взаємодію з правоохоронними органами та головними суб'єктами фінансового нагляду, що забезпечує:

- забезпечення взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу України та оперативними правоохоронними підрозділами;
- обмін інформацією про організації, які порушують законодавство щодо вимог фінансового нагляду;
- спільна розробка методології оцінки рівня тінізації економіки та деяких підходів до встановлення злочинних економічних операцій;
- формування черги для створення спільних слідчо-оперативних робочих груп для аналізу та інших, розслідування та розкриття протиправних та інших справ такої категорії, пов'язаних переважно з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму [65].

4. Покращення міжнародної співпраці у сфері запобігання розвитку тінізації економіки, що передбачає:

- участь у міжнародних договорах і роботі спеціалізованих міжнародних організацій;
- укладення міжнародних угод, що стосуються обміну інформацією;
- розробити ефективні форми співпраці з міжнародними та міжурядовими організаціями для забезпечення міжнародного співробітництва у запобіганні та боротьбі з розвитком тінізації економіки, включаючи групу з розробки фінансових заходів протидії відмиванню грошей (FATF), Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), ЄС, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок, ООН;

- визначити та сформулювати ефективні процедури та вжити відповідних превентивних заходів для країн, які не виконують або неправильно виконують рекомендації міжнародних та міжурядових організацій, що займаються боротьбою з розвитком тіньової економіки [66].

5. Підвищення кваліфікації фахівців у сфері боротьби з розвитком тінізації економіки, що передбачає:

- створення на державному рівні системи профільної підготовки, включаючи базову підготовку у вищих і спеціальних навчальних закладах, у сфері протидії розвитку тіньової економіки;
- створення Навчально-методичним центром Державної служби фінансового моніторингу України доступних умов для навчання кадрів основного фінансового нагляду;
- розширення баз для професійної перепідготовки співробітників державних органів, які беруть участь у боротьбі розвитку тінізації економіки;
- розробка та запровадження спеціальних програм підвищення кваліфікації суддів і прокурорів щодо розгляду та розгляду справ цієї категорії
- мовну підготовку експертів, які беруть участь у міжнародному співробітництві цієї сфері.

6. Створення системи оцінок ефективності заходів з боротьби з розвитком тінізації економіки, що передбачає розробку науково обґрунтованих кількісних і якісних критеріїв оцінок у цій сфері з урахуванням міжнародних стандартів і вимог.

Тому для того, щоб боротьба з розвитком підпільної економіки мала глобальний характер і являла собою систему необхідних норм і єдиних стандартів діяльності, єдиних цілей, наявність взаємопов'язаної законодавчої бази, яка забезпечує чітке визначення Основи діяльності, розподіл повноважень кожної ланки є необхідними системами єдиної та узгодженої політики в цій сфері. При недотриманні вищевказаних умов може виникнути дублювання функцій, нераціональне використання ресурсів і, як наслідок, результат не буде ефективним.

Водночас доцільно здійснити низку організаційних та законодавчих змін безпосередньо у сфері адміністрування податків, з метою зменшення проявів ухилення від сплати податків. Зокрема, з метою зменшення ухилення від сплати податків через офшорні схеми доцільно:

- запровадити інструменти захисту національної податкової бази від трансграничних схем ухилення у національне законодавство, а саме:
 - модернізація механізмів контролю за трансфертним ціноутворенням (національні правила звітності для міжнародних груп компаній);
 - сформулювати загальні правила по боротьбі з ухиленням від сплати податків, щоб запобігти неприйнятним моделям ухилення від сплати податків, пов'язаних із отриманням неналежних податкових стимулів, враховуючи особливості країни та мінімізуючи дискреційні повноваження
- запровадження правил контрольованих іноземних компаній, спрямованих на оподаткування нерозподіленого прибутку іноземних компаній, підконтрольних українським резидентам;
- збільшити термін позовної давності до відповідних строків у країнах ЄС;
- посилити міжнародне співробітництво для захисту національної податкової бази від впливу транснаціональних (міжнародних) схем ухилення від сплати податків, а саме:
 - переглянути умови Угоди між Україною та Сполученими Штатами Америки від 7 лютого 2017 року з метою вдосконалення імплементації правил оподаткування та застосування положень Закону США про дотримання оподаткування іноземних рахунків (FATCA). Країна повинна не лише надавати уряду США інформацію про рахунки громадян США в Україні, а й почати отримувати дані про рахунки українців у США (дотримуючись принципу взаємної двосторонньої системи);
 - уряд почав вносити зміни до двосторонньої Угоди про подвійне оподаткування (DTA), яка включає податкові ставки, які заохочують «радика-

льне податкове планування» та схеми ухилення від сплати податків (в основному на Кіпрі, Нідерландах та Панамі);

- Україна приєдналася до автоматичного обміну фінансовою та податковою інформацією відповідно до Єдиного стандарту звітності ОЕСР (CRS), відповідно до угоди, підписаної між Україною та США.

- 7 лютого 2017 року для ефективного виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо вдосконалення дотримання податкового законодавства та застосування Закону США «Про іноземні податкові рахунки» та програм поглибленої співпраці в рамках Організації співробітництва та економічного розвитку (план OECD/G20 BEPS), до якого Україна приєдналася 1 січня 2017 року (мінімальний стандарт);

- посилити кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків і водночас підвищити поріг збитків від податкових злочинів, запровадити кримінальну відповідальність:

- 1) Приховування доходів в офшорних юрисдикціях ;

- 2) Розкрадання (незаконне повернення) податку на додану вартість;

- уряд та Національний банк розробили та подали до Верховної Ради проект Закону про міжнародне співробітництво України у сфері оподаткування відповідно до положень Указу Президента України № 180/2016 та Закону № 2473;

- у рамках загальної реформи контролюючого органу суттєво посилити тяздатність та кадровий склад незалежного відділу податкової служби контролювати трансфертне ціноутворення, а також створити аналогічний відділ аналізу для нового департаменту митної служби України.

Щоб зменшити ухилення та уникнення від сплати податку на додану вартість, рекомендується:

- поточні можливості контролюючих органів (податкової та митної служб), у тому числі вимоги системи моніторингу та формування «критичного» списку платників податків, достатні для практично повного припинення карусе-

льних схем повернення та зменшення доданої вартості. податок. Але цього неможливо досягти, поки не буде реформована контролююча організація, яка постраждала від корупції. Потрібна глобальна зміна наглядових органів потрібна сучасна автоматична система моніторингу:

- обмежити позаправовий механізм блокування податкових накладних/розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних (імітувати запобігання та легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом (відмивання грошей), фінансування тероризму та механізм фінансового нагляду у сфері фінансування розповсюдження зброї) операції з блокування не повинні перевищувати 30 робочих днів;

- процедури моніторингу в режимі реального часу мають залежати не лише від вартісних характеристик оподатковуваних комерційних операцій, але й від кількісних характеристик (аналіз даних про вантаж згідно з кодом УКТЗЕД), а також від будь-яких суттєвих відхилень в обліку платника податків, які великий податковий кредит необхідно негайно поставити під нагляд податкової інспекції;

- система моніторингу наразі виявляє наявність «пільговиків». У більшості випадків, за словами контролюючих органів, податкові накладні великих компаній не будуть заблоковані ні за яких умов (так звана активна податкова історія платників податків), хоча платники такого рівня схильні до ухилення від сплати податків.

Для того, щоб ліквідувати конвертаційний центр, рекомендується:

- остаточна ліквідація податкової поліції та інших економічних підрозділів поліції та створення єдиного органу з розслідування економічних злочинів, персонал якого має бути відібраний на прозорому конкурсі та мати гідну зарплату, що дозволить дати новий поштовх до припинення господарської діяльності КЦ;

- суттєве зниження навантаження на нарахування заробітної плати суттєво знизить мотивацію до використання КЦ.

З метою зниження тіньової ренти сільськогосподарських угідь доцільно:

1. Виключити зі складу єдиного податку податок на землю та податок на

нерухоме майно, з яких 4 гр. Оскільки цей податок не містить звітності та перевірки, його включення до єдиного податку не відповідає основній меті єдиного податку (тобто зменшити податкове навантаження на суб'єкти малого підприємства та зайву бухгалтерську та звітну роботу), таке включення при час це була помилка. Серед іншого, такі правила запобігатимуть планам ухилення від сплати податків на землю та нерухомість [67].

2. Відрегулювати дотації органу місцевого самоврядування в державному бюджеті відповідно до вищих доходів, які орган місцевого самоврядування отримує від землі та нерухомості, після визначення найвищої ставки податку та скасування всіх пільг, крім випадків, чітко передбачених Законом..

3. Надати можливість органам місцевого самоврядування вирішувати на своїй території питання щодо встановлення пільг по земельному податку для пенсіонерів та відповідно коригувати зазначені дотації.

4. Ввести положення про майновий податковий кредит, який сплачується при нарахуванні та сплаті податку на доходи фізичних осіб, щоб не завдати шкоди сумлінним платникам податків. Якщо припустити, що поточна законодавча мінімальна ставка податку на оренду для недержавних організацій становить близько 5%, податок на нерухомість у розмірі 1% на тій самій основі приблизно дорівнюватиме ПДВ і військовому збору, що сплачується з оренди. Отже, з нарахованого податку на майно орендар не сплачуватиме відповідний єдиний податок.

5. Завдяки модернізації існуючої телематичної системи управління податком на додану вартість (ПДВ СЕД) створено комплексну систему контролю ланцюга ризикових товарів.

Вирішити проблему виплати зарплати в конвертах:

1. Загальне вирішення проблеми полягає в наближенні умов загальної системи оподаткування до спрощеної. А саме: скасувати спеціальні права кредитування (замість економії на видатках бюджету перекласти тягар на непрямі податки та податки на ресурси, особливо на землю та нерухомість) та знизити ПДФО

до 10%. Це може наблизити умови оподаткування до самозайнятих осіб і найманих працівників і таким чином відчутти переваги зайнятості, такі як стабільність і соціальний захист. Але аналіз цієї радикальної реформи виходить за рамки цієї роботи [68].

Спроби «негайно припинити» зловживання спрощеною системою, а ще гірше – скасувати можливість ФОПів (платників ФОП) надавати послуги юридичним особам (або обкласти додатковими податками такі операції) – якщо є проблеми з фінансовим. наслідки та ризики з точки зору впливу на довгострокову перспективу України. З огляду на це, окрім високого рівня незадекларованої праці, спричиненого тією самою причиною – надмірним використанням прямих прибуткових податків та існуванням податків на працю – конвергенція має відбуватися з іншого боку. Якщо скасувати ЄСВ, знизити податок на доходи фізичних осіб до 10% та вдосконалити (і збільшити) оподаткування землі та нерухомості шляхом нарахування податку на майно при сплаті ПДФО та соціального страхування, ці проблеми будуть вирішені [69].

2. Лібералізувати трудове законодавство України та забезпечити свободу трудового договору – за згодою сторін трудового договору працевлаштування може здійснюватися лише на умовах трудового договору та Конституції України, без положень цього законодавства про працю та іншого законодавства, що регулює трудові відносини.

Окрім вищезазначених рекомендацій, для мінімізації кількості схем, загальна рекомендація – реформувати систему податкової та митної служби, перенайняти працівників на державний конкурс та забезпечити їм гідну оплату праці. Для виконання цього завдання вважаємо за необхідне виконати в повному обсязі план заходів, затверджений постановою КМУ від 07.05.2019 р. 542 у концептуальному напрямку реформування інституційної бази реалізації національної податкової та митної політики, відповідно до потреб підприємств, та запровадження механізмів обслуговування та надання послуг платникам податків податковими органами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Розповсюдження тіньової економіки призводить до сильного зниження ефективності державної політики, ускладнення, а в окремих випадках і неможливості регулювання економіки ринковими методами з використанням інструментів грошово-кредитної та фіскальної політики.

Детінізація економіки – це цілісна система дій, спрямованих на подолання та викорінення причин і передумов незрозумілих явищ і процесів. Стратегічною метою детінізації економіки має стати суттєве зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньового капіталу в легальну економіку та збільшення національного багатства. Виведення тіньових капіталів сприятиме суттєвому збільшенню національного інвестиційного потенціалу та ступеня його реалізації, матиме значний позитивний вплив на бюджетну сферу, слугуватиме зміцненню довгострокової стабільності та орієнтації національної економіки на стратегічний розвиток та зростання, сприятиме зміцненню економічної безпеки держави.

Отже, відродження суспільної довіри до державних інститутів, держави, органів державної влади на всіх рівнях; боротьба з корупцією на всіх інституційних рівнях існування держави є першим, необхідним кроком, який необхідно зробити на шляху детінізації національної економіки. Довіра до влади, почуття «соціальної солідарності» стає потужним стимулом, який спонукає людей офіційно платити податки, а не брати участь у тіньових економічних схемах. І детінізація економіки, в цьому випадку, буде першим кроком до успіху соціально-економічних реформ в Україні.

ВИСНОВКИ

Протягом багатьох років економічний стан України характеризується досить високим рівнем тіньової економіки та її значним впливом на соціально-економічне життя суспільства. На даний момент немає єдиного універсального визначення цього явища, тому, підсумовуючи праці різних вчених, можна сказати, що тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а здійснюється поза правовим полем, і з яких держава не отримує податкових надходжень.

Тінізація економіки спричиняє структурні деформації та диспропорції у соціально-економічному розвитку, гальмує позитивні процеси в державі та демократизацію суспільства, її значні масштаби позначаються на обсязі та структурі ВВП, гальмують соціально-економічні реформи та спотворюють офіційні дані про стан економіка. Крім того, це відволікає значну кількість ресурсів з легального сектору економіки, посилює криміналізацію суспільства, призводить до перерозподілу валового внутрішнього продукту на користь окремих груп населення та відпливу капіталу з країн. Водночас він може служити допоміжним елементом під час економічних криз і спадів, допомагаючи легальній економіці уникнути банкрутства, але негативні наслідки цього явища ще більші.

Тому сьогодні є нагальна потреба в активних діях у сфері детінізації економіки, особливо спрямованих на подолання та викорінення причин і передумов тіньових явищ і процесів.

Основними причинами тіньового впливу на національну економіку є: недовіра до влади та неефективний вибір управління, геополітичні конфлікти, високий рівень корупції, складні бюрократичні процедури, недосконале інституційне та законодавче забезпечення, надмірне податкове навантаження та неефективне податкове адміністрування в цілому, високий рівень безробіття та відсутність економічних стимулів для легальної зайнятості, недосконалість систем правосуддя та правоохоронних органів.

Основними причинами, що гальмують процес виходу української економіки з тіні, є: системні недоліки податкової політики (чинна податкова система

фактично орієнтована на максимізацію залучення доходів до бюджету, не враховуючи можливі негативні наслідки надмірного оподаткування). навантаження на підприємства та громадян); відсутність повноцінного ринкового середовища (уповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання, які змушені самостійно розвивати неформальні механізми взаємокооперації); високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців (корупція є одним із основних факторів, що впливають на розвиток України та залишається однією з найбільших перешкод її інтеграції у світове співтовариство); нестабільний інвестиційний та бізнес-клімат; недостатній захист інвестора; нестабільна політична обстановка тощо.

Отже, для подолання надмірної тінізації економіки України необхідно здійснити такі заходи: зробити легальні умови торгівлі конкурентними тіньовим, зосередившись на перегляді податкових ставок, оптимізації податкового навантаження на платників податків; полегшити адміністрування податків; спростити податковий облік, наблизити його до бухгалтерського; полегшення умов для ведення бізнесу (зокрема, спрощення дозвільної системи, передача частини регуляторних функцій від держави об'єднанням підприємців); посилити боротьбу з підпільною економічною діяльністю та корупцією; зробити процес витрачання бюджетних коштів більш прозорим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ніженська І.В. Аналіз наукових підходів до визначення сутності тіньової економіки Глобальні та національні проблеми економіки Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2014.- № 2.- 282-285.
2. Аналіз наслідків податкових ініціатив Міністерства доходів і зборів України (аналітична записка). – [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://ndi-fp.asta.edu.ua/files/doc/konf-30-10/analit.pdf>.
3. Цены и ценообразование:[учебник для ВУЗов]/ Под ред. В.Е. Есипова.– СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
4. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій: [навч. посібник]/ За ред. Ю.Б. Іванова, Г.А. Майбурова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 492 с.
5. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження /О.В. Турчинов. – К. : Вид-во АртЕк, 1995. – 300 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред.. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.
7. Економічна енциклопедія: у трьох томах. – Т. 3. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
8. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 6: Т–Я. – 2004. – 768 с.
9. Бекряшев А.К. Теневая экономика и экономическая преступность[Электронный ресурс] / А.К. Бекряшев, И.П. Белозеров. – Режим доступа : <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch1p1.htm>.
10. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.
11. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки :[монографія] /В.М.Попович. – Ірпінь: Акад. держ. Податкової служби України, 2001. – 546 с.
12. Колесников В.В. Экономическое развитие общества и преступ-

ность//Современные проблемы и стратегия борьбы с преступностью:[монография]/ Науч. ред.: В.Н. Бурлаков, Б.В. Волженкин. – СПб., 2005. – С. 267-350.

13. Задворних С. С. Фінансова політика держави у забезпеченні детінізації економіки України: дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Сергій Сергійович Задворних; наук. кер. Пасічник Ю. В. – Черкаси, 2015. – 176 с.

14. Бекряшев А.К. Теневая экономика и экономическая преступность / А. К. Бекряшев, И.П. Белозеров, Н.С. Бекряшева. – Омск: ОГУ, 2000. – 459 с.

15. Корягина Т. «Теневая экономика» в СССР (анализ, оценка, прогнозы) / Т. Корягина // Вопросы экономики. – 1990. – № 3. – С. 110–111.

16. Улыбин К. Теневая экономика / К. Улыбин К. – М.: Экономика, 1991. – С. 18–41.

17.Юринець В. Особливості функціонування тіньової економіки в Україні / В. Юринець, С. Лондар // Економічний часопис – 1999. – № 11 – 12.

18. Ванькович Ю. М. Визначення сутності тіньової економіки / Ю. М. Ванькович // Вісник нац. ун-та «Львівська політехніка». – 2009. – № 657. – С. 450 – 456.

19. Мельникова В. І. Національна економіка: навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. І. Мельникова. – 2011. – Режим доступу: <http://thinbook.org/book/208-nacionalna-ekonomika-navchalnij-posibnikmelnikova-vi/20-43-tinova-ekonomika-struktura-j-priroda-yiyi-viniknennya.html>.

20. Базилінська О. Я. Макроекономіка: навч. посіб. / О. Я. Базилінська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 442 с.

21. Причини тіньової економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klubok.net/article2533.html>.

22. Cassel,D. (1986), "Funktionender Schattenwirtschaft im Koordinationsmechanismus von Marktund Plan-wirtschaften", ORDO. Jahrbuchfurdie Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft, vol. 37, pp. 73—103.

23. Особливості та шляхи детінізації економіки України: [матеріали засідання «круглого столу»] / За редакцією З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. –120

с.

24. Варналій З. С. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України / З. С. Варналій // Науковий вісник. – Львів, 2009. – Вип.1 – С. 3 – 20.

25. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: [монографія] / В. А. Предборський – К.: Кондор, 2005. – 614 с.

26. Шулькевич В.В. Проблеми детінізації економіки України в сфері оподаткування / Шулькевич В.В., Хринюк О.С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-40.pdf1>.

27. Будаговська С. Мікроекономіка і макроекономіка. Підручник у 2-х частинах /С. Будаговська, О. Кілієвич– К.: Вид-во "Основи", 1998. – 518 с.

28. Шевчук В. О. Вплив бюджету на макроекономічні показники / В. Шевчук, Р. І. Копич // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 3

29. Исправников В.О. Теневой капитал: конфисковать или амнистировать?/В.О. Исправников// Экономика и жизнь. – 1996. – № 24. – С. 8–12.

30. Осипенко О. К анализу феномена —черного рынка// О.К. Осипенко // Экономические науки. – 1990. – № 8. – С. 67–77.

31. Пушкаренко П. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. Пушкаренко, М. Логвиненко // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 43–49.

32. Коментар експертів PwC в Україні щодо результатів спільного зі Світовим банком проекту Paying Taxes. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pwc.com/ua/uk/press-room/2019/paying-taxes-2020.html>

33. Doing Business 2018 [Електронний ресурс] // World Bank. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/AnnualReports/English/DB2018-Full-Report.pdf>

34. Klaus Schwab. The Global Competitiveness Report [Електронний ре-

сурс] / Klaus Schwab // World Economic Forum. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

35. Corruption perceptions index [Електронний ресурс] // Transparency International. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/>.

36. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту відзастосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. URL: <http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/111-porivnialnyi-analiz-fiskalnoho-efektuskhem>

37. Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/154870709_ekonomikakriminalizatsiya_ekonomiki_bezpeka_ukrayini.html#465.

38. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

39. Тенденції тіньової економіки в Україні 2021 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

40. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk>

41. Тищук Тетяна. Міф та реальність: Рівень тіньової економіки в Україні (Грудень 8, 2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2021/12/08/mif-ta-realnist-pro0riven-tiniovoi-economicy-v-ukraini-ua/>

42. Global Financial Integrity [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.gfintegrity.org/reports/>

43. Біла С.О. Детінізація національної економіки як складова соціально-економічних реформ: світовий досвід та виклики для України // Економічний вісник університету. – Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Випуск 29/2. – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2016. –с. 347– 354.

44. Піхоцький В. Ф. Державне забезпечення соціальних потреб регіонів. *Регіональна економіка*. 2012. № 1. С. 107–114
45. Корупційні схеми «родини» в податковій та митниці продовжують працювати на Яценюк і компанія? URL: http://antikor.com.ua/articles/5459-koruptsijni_shemi_rodini_v_podatkovij_ta_mitnitsi_prodivhujutj_pratsjuvati_na_jatsenjuk_i_kompanija.
46. Керезя І. Корупція як основна причина економічної кризи. *Економіка, фінанси, право*. 2000. № 3. С. 26–28.
47. Корягіна Т.В., Якименко К.А. Проблема ухилення від податків та наслідки цього явища для бюджету України. *Молодий вчений*. 2017. №1(41).
48. Звіт про виконання плану роботи Державної податкової служби України на 2021 рік. Режим доступу: <https://tax.gov.ua/>
49. Баранов С. О. Тіньова економіка в світі: тенденції та регіональні особливості / С. О. Баранов // *Економіка та держава*. – 2014. - № 8. – С. 131 – 134.
50. Ванькович Ю. М. Визначення сутності тіньової економіки / Ю. М. Ванькович // *Вісник нац. ун-та «Львівська політехніка»*. – 2009. – № 657. – С. 450 – 456.
51. Пічугіна Ю. В. Специфіка функціонування тіньової економіки ЄС / Ю. В. Пічугіна, А.В. Чорна. – Миколаїв: Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, №5, 2015. - С. 72.
52. Вейнер Э. Скрытая власть. Как разбогатевшие государства и влиятельные инвесторы контролируют весь мир / Вейнер Эрик [пер. с англ. В. В. Ильина]. — М.: Альпина Бизнес Бук, 2012. — 336 с.
53. Павук О. Теневая экономика в мире и в Балтии /Ольга Павук [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.baltic-course.com/rus/ekonomiceskaja_istorija/?doc=83562
54. Schneider Friedrich . Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments [Електронний ресурс]/ Friedrich Schneider. – 2015. -Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31>.

pdf

55. Космарова Н. А. Основні моделі участі України в інтеграційних процесах на теренах СНД / Н. А. Космарова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: КНЕУ, 2013. – С. 59.

56. Августин Р. Р. Узагальнення світового досвіду формування ефективної системи детінізації національного господарства / Р. Р. Августин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 192 – 197.

57. Лапінський І.Е. Напрями детінізації господарської діяльності в системі економічної безпеки держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки) / І.Е. Лапінський. – ПНТУ ім. Ю. Кондратюка. – Полтава, 2013. – 20 с.

58. Тищук Т.А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : Вид-во НІСД, 2011. – 96 с.

59. Ведение бизнеса 2014: понимание регулирования деятельности малых и средних предприятий. – Вып. 11. Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк, 2013. – 35 с.

60. Мокій А.І. Підвищення ефективності інституційного середовища як чинник детінізації економіки: Аналітична записка / А.І. Мокій, М.І. Флейчук. Електронний ресурс: <http://www.niss.gov.ua/articles/716/>.

61. Тищук Т. Державне регулювання трансфертного ціноутворення в Україні як засіб протидії впливу капіталу: Аналітична записка / Т. Тищук, О.Іванов. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.niss.gov.ua/articles>.

62. Resolution of the Council and of the representatives of the governments of the Member States, meeting within the Council, of 27 June 2006 on code of conduct transfer pricing documentation for associated enterprises in the European Union (EU TPD). Official Journal of the European Union. (2006/C 176/01). [Electronic resource]. – Mode of access <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ>

63. Податкова амністія в Україні: за і проти. Огляд. – Київ, СОЦІУМ, 2005. – 20 с.

64. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Київ, 2019. URL: <http://iset-ua.org/images/Analiz-shem-2019-FINAL.pdf>

65. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

66. Аналітичний огляд деяких аспектів «відмивання» коштів та діяльності конвертаційних центрів в Україні, їх вплив на загальну економічну ситуацію в державі / [МВС України, НЦБ Інтерполу в Україні]. К., 2001. 52 с.

67. Ткаченко П. І., Кузьменко А. О. Детермінація злочинів в сфері економіки та їх запобігання. Протидія економічній злочинності: теоретичний, методичний та практичний аспекти: матеріали науково-практичного семінару ДДУВС МВС України, 2019. 202 с.

68. Ткаченко П. І., Кузьменко А. О. Детермінація злочинів в сфері економіки та їх запобігання. Протидія економічній злочинності: теоретичний, методичний та практичний аспекти: матеріали науково-практичного семінару ДДУВС МВС України, 2019. 202 с.

69. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В. Кримінологія. Київ: Національна академія управління, 2010. 239 с.